

სსიპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტი

ჯემალ ბერიძე

საქართველო-თურქეთის სოციალურ-პოლიტიკური
და კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობები
თანამედროვე ეტაპზე (1992-2012 წწ.)

სპეციალობა: საქართველოს ისტორია

ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის

ანოტაცია

ბათუმი - 2019

სადისერტაციო ნაშრომის **დაცვა შედგება 2019 წლის 14 დეკემბერს, 14:00 საათზე**, ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ნინოშვილის ქუჩა, №35, აუდიტორია №32.

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბსუ ბიბლიოთეკასა და ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე.

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

ირაკლი ბარამიძე, ბსუ ასოცირებული პროფესორი

შემფასებლები:

ჯემალ კარალიძე, ბსუ ასოცირებული პროფესორი

ემზარ მაკარაძე, ბსუ პროფესორი

როინ ყავრელიშვილი, სამცხე-ჯავახეთის უნივერსიტეტის პროფესორი

სადისერტაციო საბჭოს მდივნი:

ნათია ფარტენაძე, ასოცირებული პროფესორი

საკვლევი თემის აქტუალობა. თურქეთის რესპუბლიკა საქართველოს მეზობელი, მეგობარი და სტრატეგიული პარტნიორი ქვეყანაა. საუკუნეთა მანძილზე ჩვენი ურთიერთობა ოსმალეთის იმპერიასთან (რომლის სამართალმემკვიდრეცაა დღევანდელი თურქეთი) არასწორხაზოვნად ვითარდებოდა: იყო დაპირისპირებისა და მშვიდობიანი თანაცხოვრების, სამხედრო-პოლიტიკური და კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობების პერიოდები. დღეს უკვე ვითარება შეცვლილია: საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (1991 წლის 9 აპრილი) თურქეთის რესპუბლიკა იყო ერთ-ერთი პირველი სახელმწიფო, რომელმაც გვადიარა საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად და ქვეყნისთვის მძიმე ვითარებაში დახმარების ხელი გამოგვიწოდა.

ამის დასტური იყო 1992 წელს გაფორმებული ჩარჩო ხელშეკრულება მეგობრობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობების შესახებ. სწორედ ეს თარიღი და აქედან მოყოლებული 20-წლიანი პერიოდი ავიღეთ წინამდებარე ნაშრომის ქრონოლოგიურ ჩარჩოდ, რაც, ვფიქრობთ, ლოგიკური და გამართლებულია.

საკვლევი პერიოდი ერთი შეხედვით, თითქოს ხანმოკლეა, მაგრამ მოვლენებით დატვირთული და ამდენად, მისი წარმოჩენა და გააზრება დღევანდელი გადასახედიდან ფრიად მნიშვნელოვანია. თემის ქრონოლოგიური ჩარჩოს ზედა ზღვრად 2012 წელი მხოლოდ 2 ათწლეულის დასაფიქსირებლად არ აგვიღია. ამ წელს ჩვენი ქვეყნის უახლეს ისტორიაში პირველად მოხერხდა ხელისუფლების მშვიდობიანი შეცვლის ფაქტი, რამაც განვითარების ახალ ეტაპზე გადაიყვანა ქვეყნის როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობები.

თურქეთთან ურთიერთობის თემა ყოველთვის აქტუალური იყო და არის დღესაც. თანამედროვე ეტაპზე ამ ურთიერთობის კვლევას აქტუალობას მატებს, ჯერ ერთი, ჩვენი სწრაფვა იმ გეოპოლიტიკური სივრცისაკენ, რომლის წევრიც არის თურქეთი: ვგულისხმობთ, რა თქმა უნდა, ჩრდილო ატლანტიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციას (ნატო) და თანამშრომლობას მის ფარგლებში. მეორეც ის, რომ თანამედროვე თურქეთი ჩვენი სტრატეგიული მოკავშირეა, რაც ახალი ეტაპია ჩვენს მრავალსაუკუნოვან ურთიერთობაში. მან, გარკვეულწილად, ჩაანაცვლა რუსეთი და, როგორც ნატოს წევრი ქვეყანა, გახდა ჩვენი მოკავშირე და უდიდესი სავაჭრო

პარტნიორი. და მესამე: თურქეთს, როგორც რეგიონის ერთ-ერთ ყველაზე ძლიერ მოთამაშეს ყოველთვის ჰქონდა და დღესაც აქვს თავისი განსაკუთრებული გეოპოლიტიკური ინტერესი მთლიანად კავკასიისა და კერძოდ, საქართველოს მიმართ. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, მას ამ ინტერესების რეალიზებას უფრო დიდი გასაქანი მიეცა. ამდენად, ამ კონტექსტშიც საინტერესოა საქართველოსთან ურთიერთობების განვითარება. ეს ურთიერთობები დიდ გავლენას ახდენს საქართველოს როგორც საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკაზე, ეკონომიკის განვითარებაზე, ენერგო და რეგიონალურ უსაფრთხოებაზე, საბოლოოდ კი - საქართველოს სახელმწიფოებრივ განვითარებაზე. თურქეთი საქართველოსთან ერთად, ჩართულია რეგიონულ და საერთაშორისო ენერგო პროექტებში. საქართველო ენერგო კორიდორის მნიშვნელოვან სატრანზიტო ქვეყანას წარმოადგენს, ამიტომაც ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობებს დიდი როლი ეკისრება რეგიონის როგორც ეკონომიკურ, პოლიტიკურ ისე სტრატეგიულ განვითარებასა და უსაფრთხოების განმტკიცებაში.

ამასთან ერთად, აღსანიშნავია, რომ ამ ურთიერთობების ერთგვარ გამოწვევად შეიძლება ჩაითვალოს თურქეთის მიერ რბილი ძალის ელემენტების გამოყენება, რომელიც საკმაოდ თვალსაჩინოდ ვლინდება ურთიერთობების დიპლომატიურ, ენერგეტიკულ, ეკონომიკურ, კულტურულ, იდეოლოგიურ-ინტელექტუალურ და სხვა კომპონენტებში. ამ მოსაზრებას ისიც ამყარებს, რომ თურქი მაღალჩინოსნები (პრეზიდენტი, პრემიერ-მინისტრი, საგარეო საქმეთა მინისტრი) ხშირად ახსენებენ საერთაშორისო საზოგადოებას ყოფილი ოსმალეთის იმპერიის საზღვრებს. ამ საზღვრებში კი აჭარას, გურიის ნაწილსა და სამცხე-ჯავახეთსაც მოიაზრებენ.

კვლევის მიზნები და ამოცანები. კვლევის მიზანია თანამედროვე საისტორიო მეცნიერების მოთხოვნათა შესაბამისად, სამეცნიერო ლიტერატურისა და წყაროების, საარქივო დოკუმენტების, ოფიციალური მიმოწერის კვლევისა და ობიექტურ ანალიზზე დაყრდნობით კომპლექსურად შევისწავლოთ და წარმოვაჩინოთ საქართველო-თურქეთის სოციალურ-პოლიტიკური და კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობები 1992-2012 წლებში, ვაჩვენოთ ამ ურთიერთობათა დინამიკა. მითითებული ორი ათწლეულის ურთიერთობების ჩვენება განყენებულად, მე-20 საუკუნის რეალობის გაუთვალისწინებლად, შეუძლებელია. ამიტომაც ნაშრომის პირველ

ნაწილში სწორედ ამაზე - საქართველო-თურქეთის ურთიერთობებზე საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა და საბჭოთა პერიოდში - ვამახვილებთ ყურადღებას; რა თქმა უნდა, ამ ურთიერთობების საწყის ეტაპზე გასათვალისწინებელია მთლიანად საბჭოთა სივრცეში მიმდინარე პროცესები, კავშირის რღვევა და კონფლიქტური კერების გაჩენა; მნიშვნელოვან ამოცანად გვესახება, ასევე 1992 წლის ხელშეკრულების დეტალური ანალიზი; ნაშრომის დასკვნით ნაწილში ძირითადი აქცენტები გადატანილი გვაქვს ვარდების რევოლუციისა და რუსეთ-საქართველოს 2008 წლის ომში თურქეთის პოზიციის წარმოჩენაზე, სხვა სოციალ-ეკონომიკურ ასპექტებზე.

აღნიშნული მიზნის მისაღწევად დავსახეთ გარკვეული ამოცანების შესრულება. კერძოდ, უნდა გავარკვიოთ თუ როგორი იყო ქართულ-თურქული სოციალურ-პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობები სხვადასხვა ისტორიულ ეტაპზე და თანამედროვე პერიოდში; რა გავლენა იქონია საბჭოთა კავშირის დაშლამ ქართულ-თურქულ ურთიერთობებზე; რა დოზით ვლინდება რბილი ძალა ამ ურთიერთობებში და როგორია მისი გავლენა და შედეგები საქართველოს უსაფრთხოებასა და სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ განვითარებაზე.

საკვალიფიკაციო ნაშრომში გავითვალისწინეთ, თუ რამდენად არის დამუშავებული ხსენებული პრობლემატიკა და ის ფაქტი, რომ არსებობს მთელი რიგი სადავო, ნაკლებად შესწავლილი საკითხები, ამიტომაც მთელი ძალისხმევა მივაპყარით იმ პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული ურთიერთობების კომპლექსურ ანალიზზე, რომლებიც გავლენას ახდენს ქართულ საზოგადოებაში განხორციელებულ ცვლილებებსა და სახელმწიფოს განვითარებაზე.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე იქნება ის, რომ ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში პირველად კომპლექსურად წარმოჩნდება ქართულ-თურქული ურთიერთობების პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და საგანმანათლებლო ასპექტები, გაანალიზდება დასავლეთში საკმაოდ პოპულარული რბილი ძალის თეორიის გამოყენებით, მშვიდობიანი გზით, სახელმწიფოს მიერ სასურველი საგარეო პოლიტიკური მიზნების მიღწევის შესაძლებლობები. თანამედროვე ეტაპზე საქართველო-თურქეთის ურთი-

ერობების შესწავლისა და კვლევის შედეგად გაკეთებული დასკვნე-
ბი საშუალებას მოგვცემს გაანალიზდეს აღნიშნული ურთიერთო-
ბების კეთილმყოფელი გავლენები და გამოწვევები.

ნაშრომის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოად-
გენს თანამედროვე საისტორიო მეცნიერების მიერ შემუშავებულ
პრინციპთა და მეთოდთა კომპლექსური გამოყენება, როგორცაა
ქრონოლოგიური, ისტორიულ-შედარებითი, სტატისტიკური, რეტ-
როსპექტული, პოლიტიკური ანალიზისა და სხვა.

ნაშრომზე მუშაობის დროს გამოვიყენეთ ქართული, რუსული,
ინგლისური, თურქული დოკუმენტები, საქართველოს და რუსეთის
ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივების აჭარის ცენ-
ტრალურ სახელმწიფო არქივის, აჭარის ხარიტონ ახვლედიანის სა-
ხელობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდის, საქართველოს პარლა-
მენტის ეროვნული, ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ბა-
თუმის საჯარო ბიბლიოთეკების მასალები, ქართველი და უცხო-
ელი ავტორების მონოგრაფიები, მემუარები, სტატიები და სამეც-
ნიერო ლიტერატურა, პერიოდული პრესა, ინტერნეტ რესურსები
და სხვ.

ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ნაშრომი
საინტერესო იქნება საქართველოსა და თურქეთის უახლესი ისტო-
რიით, სამეზობლო ურთიერთობების დინამიკით, მისი სოციალურ-
პოლიტიკური და ეკონომიკური ასპექტებით, გეოპოლიტიკითა და
დიდ სახელმწიფოთა მსოფლხედვით დაინტერესებულ მკვლევარ-
თათვის და სტუდენტებისთვისაც. მისი გამოყენება შეიძლება უნი-
ვერსიტეტებში შესაბამისი საგანმანათლებლო კურსის მომზადები-
სას. კვლევის შედეგები, თან დართული ბიბლიოგრაფია შეიძლება
საყურადღებო იყოს საბაკალავრო, სამაგისტრო და სხვა სახის
სამეცნიერო ნაშრომზე მუშაობისას.

საკითხის შესწავლის ისტორია. საქართველო-თურქეთის ურ-
თიერთობათა ისტორია ბევრი მკვლევარის ინტერესში ექცევა და,
შესაბამისად, ბიბლიოგრაფია საკმაოდ სოლიდურია. უკანასკნელ
წლებში გამოიცა სტატიები, მონოგრაფიები, დაიცვა დისერტაციები,
გამოქვეყნდა სხვადასხვა არქივებში დაცული დოკუმენტები, რომ-
ლებშიც განხილულია ქართულ-თურქული ურთიერთობების ახა-
ლი მნიშვნელოვანი ასპექტები.

ჩვენთვის საინტერესო თემაზე მომუშავე ავტორთაგან, უპირველესად აღსანიშნავია ცნობილი აღმოსავლეთმცოდნე, პროფ. მიხეილ სვანიძე. მართალია, მისი ნაშრომები, ძირითადად, თურქეთის სოციალ-პოლიტიკური წყობის, საქართველო-თურქეთის ურთიერთობების შედარებით ადრინდელ პერიოდს ეხება, მაგრამ მის ფუნდამენტურ ნაშრომში - თურქეთის ისტორია, რომელიც პირველად ქართულ ენაზე სრულყოფილად წარმოგვიჩენს ჩვენი მეზობელი სახელმწიფოს ცხოვრების განვლილ გზას, არის საყურადღებო აქცენტები საქართველოსთან ურთიერთობის თვალსაზრისითაც.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკისა და თურქეთის ურთიერთობების საკითხზე არაერთი ნაშრომი აქვს გამოქვეყნებული მკვლევარ რ. ყვარელიშვილს. მისი საკანდიდატო დისერტაცია საქართველოს 1918-1921 წლების ისტორიის თურქულ ისტორიოგრაფიას მიეძღვნა. აღსანიშნავია, რომ ბ-ნი როინი აქტიურდ იყენებს ოსმალურ-თურქულ წყაროებს, თურქული ისტორიოგრაფიის თანამედროვე მიღწევებს, რაც სამეცნიერო სიახლესთან ერთად, მეტ მიმზიდველობას და დამაჯერებლობას მატებს მის პუბლიკაციებს.

თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობათა ისტორიისათვის საყურადღებოა ემზარ ფაჟავას მონოგრაფია - საერთაშორისო ფაქტორი თურქეთის სამხრეთ კავკასიურ პოლიტიკაში (თბ., 2017). ნაშრომი ეხება თურქეთის კავკასიურ პოლიტიკაში საქართველოს ადგილისა და როლის განსაზღვრას. მასში განხილულია ამ ქვეყნებს შორის ურთიერთობების დინამიკა, მიღწეული შედეგები და განვითარების შემდგომი პერსპექტივები, იგი ძირითადად პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და სამხედრო ურთიერთობებს შეეხება.

თანამედროვე თურქეთის აქტუალურ საკითხებს, მის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკურ ასპექტებს იკვლევს პროფ. ე. მაკარაძე. მის მონოგრაფიებში ყურადღება ექცევა ისეთი საკითხების წარმოჩენას, როგორცაა საბჭოთა სისტემის რღვევა და თურქეთის პოლიტიკის გააქტიურება, ლაიციზმი, თურანიზმი, საქართველოსთან ურთიერთობა, 1992 წლის ჩარჩო ხელშეკრულება მეგობრობისა და თანამშრომლობის შესახებ და სხვა. მისი აზრით, თურქეთისთვის საქართველო მნიშვნელოვანი პარტნიორია და მას განიხილავს როგორც სამხრეთ კავკასიაში და ცენტრალურ აზიაში გასასვლელ ხიდს. ე. მაკარაძეს ეკუთვნის თურქეთის ბოლო ასწლეული ისტო-

რის ამსახველი ერთგვარი სალექციო კურსი, რომლებიც კარგ სამსახურს გაუწევენ როგორც სტუდენტებს, ისე სხვა დაინტერესებულ პირებსაც.

საინტერესოა რ. გაჩეჩილაძის „ახლო აღმოსავლეთი: სივრცე, ხალხი და პოლიტიკა“ (თბ., 2008), სადაც ავტორს კარგად აქვს გამოცემული ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის და ხალხების პრობლემები. ერთ-ერთი თავი დათმობილი აქვს თურქეთის რესპუბლიკას, მისი პოლიტიკის თავისებურებებს, როლს და გავლენას რეგიონში მიმდინარე პროცესებზე.

საქართველო-თურქეთის კულტურული და საგარეო ურთიერთობების თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია დიმიტრი ცეცხლაძის წიგნი - მეგობრობა გრძელდება (2005), რომელშიც სხვა ჩვენთვის საინტერესო ბევრ საკითხზე არის მსჯელობა.

ჩვენი საკვლევი თემის არეალში ექცევა წლების მანძილზე თურქეთის რესპუბლიკაში საქართველოს ელჩის ტ. ლებანიძის საინტერესო მონოგრაფიები, რომლებშიც ძირითადი აქცენტი გადატანილია თურქეთის შიდა პოლიტიკაზე, პოლიტიკური პარტიების როლზე თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ამ პრობლემებს ეძღვნება ავტორის საკანდიდატო დისერტაციაც. თურქეთის სტაბილური განვითარება ჩვენის ქვეყნის სასიცოცხლო ინტერესებშია, ამდენად ამ საკითხების ანალიზს საქართველო-თურქეთის ურთიერთობათა განვითარების ეტაპების თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

საქართველოს დამოუკიდებლობის გარიჟრაჟზე, 90-იანი წლების დასაწყისში ახალი სამეზობლო ურთიერთობების ჩასახვა-განვითარებისა და თვისებრივად ახალ ეტაპზე გადასვლის საკითხები საინტერესოადაა წარმოდგენილი თურქეთის რესპუბლიკაში დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი ელჩის, ნოდარ კომახიძის წიგნში - მეზობლო კარისაო (1994).

თურქეთში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესებისა და პოლიტიკური ცხოვრების წარმოჩენას ეძღვნება მაია მანჩხაშვილის წიგნი - თურქეთი XX საუკუნის ბოლოსა და XXI საუკუნის დამდეგს (თბ., 2014). ნაშრომში საუბარია, ასევე საქართველო-თურქეთის ურთიერთობებზეც. ავტორის აზრით, ეს ურთიერთობები მრავალფეროვანია, მრავალმხრივი განვითარების საშუალება გააჩნია და წარმატებულია.

2014 წელს თსუ-ს გამომცემლობის გრიფით დაიბეჭდა საინტერესო სახელმძღვანელო: თურქეთის საგარეო პოლიტიკა (1990-2008 წლები). მასში განხილულია თურქეთის საგარეო პრიორიტეტები, ურთიერთობები ევროკავშირთან, აშშ-სთან, ახლო აღმოსავლეთისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან. მართალია, კავკასიის მიმართულება მწირადაა წარმოდგენილი, მაგრამ იგი მაინც საინტერესოა თურქული პოლიტიკის საფუძვლებისა და მისი საგარეო პოლიტიკის წინაშე მდგარი ამოცანების კრილში.

საქართველო-თურქეთის ურთიერთობების შესწავლისადმი ინტერესი იკვეთება, ასევე, თურქულ, რუსულ და ევროპულ ენებზე გამოცემულ ნაშრომებშიც.

თურქულ ენაზე გამოცემულ ნაშრომთაგან უპირველესად აღსანიშნავია ს. სურმელის კაპიტალური ნაშრომი - თურქულ-ქართული ურთიერთობები (1918-1921), რომელიც საინტერესოა და საყურადღებო მასალებს შეიცავს პირველი მსოფლიო ომისა და მისი შემდგომი სამწლიანი პერიოდის ურთიერთობებისათვის. ესაა სწორედ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის წლები, რომლის შესახებაცაა საუბარი ჩვენი დისერტაციის პირველ თავში. ამ 700-ზე მეტ გვერდიან მონოგრაფიაში დეტალურადაა მიმოხილული სამეზობლო ურთიერთობები დაწყებული ერზინჯანის მოლაპარაკებიდან, დამთავრებული მოსკოვისა და ყარსის შეთანხმებებით.

აღნიშნული პერიოდის ჩვენთვის საინტერესო ურთიერთობებს ეხება დერია ჩინი შიმშეკის სტატია - ათათურქის პერიოდის თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობები (2018). საქართველო-თურქეთის სავაჭრო ურთიერთობებს ეხება მუნევერ ქათქათა ოზჩელიკის სტატია - საქართველოსთან თურქეთის სავაჭრო ურთიერთობები და მისი გავლენა ართვინის ვაჭრობაზე (2016).

განსაკუთრებით საყურადღებოა იელდა დემირალის ნაშრომი - თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობები დამოუკიდებლობიდან ვარდების რევოლუციამდე. სტატიაში საუბარია ჩვენს ქვეყნებს შორის პოლიტიკურ, სამხედრო და ეკონომიკურ ურთიერთობებზე.

თურქი ავტორებისაგან აღსანიშნავია აჰმედ დავუთოღლუს “სტრატეგიული სიღრმე” (თურქ.: Stratejik Derinlik, ინგლ.: The Strategic Depth). გარკვეულწილად ეს წიგნი საქართველოს საგარეო პოლიტიკისა და უშიშროების მნიშვნელოვან საკითხებსაც ეხება.

მისი დოქტრინა მეზობელ ქვეყნებთან ნულოვან პრობლემათა ქონას ითვალისწინებდა. მას მიაჩნია, რომ, თეორიულად მაინც, არავითარი საფუძველი არ არსებობს იმისთვის, რომ თურქეთს მეზობელ ქვეყნებთან რაღაც გადაუწყვეტი პრობლემები ჰქონდეს.

ევროპულ სამეცნიერო სივრცეში გამოქვეყნებულ ნაშრომთაგან აღსანიშნავია ავტორთა კოლექტივის პუბლიკაცია - თურქეთი და აღმოსავლეთ თანამშრომლობა: თურქეთის საგარეო პოლიტიკა პოსტ-საბჭოთა შავიზღვისპირა მეზობლების მიმართ. ამ საკმაოდ სოლიდურ ნაშრომში მიმოხილულია ისეთი საკითხები, როგორცაა თურქეთის საგარეო პოლიტიკა ცივი ომის მიწურულს, თურქეთის სავაჭრო-ეკონომიკური, ენერგეტიკული, საგანმანათლებლო და კულტურული ურთიერთობები შავიზღვისპირა მეზობლებთან. ავტორების დასკვნით, თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში ამ რეგიონალურ მიმართულებას ერთ-ერთი მთავარი ადგილი უჭირავს.

2003 წლის შემდგომი პერიოდის საქართველოს სახელმწიფოებრიობისა და უსაფრთხოების საკითხებს ეძღვნება გლობალური უსაფრთხოების ამერიკული აკადემიის სოლიდური გამოცემა: საქართველო ვარდების რევოლუციის შემდეგ.

ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის ცალკეული ასპექტები აქვთ განხილული ავტორებს: ალი ფაიქ დემირს (სამხრეთ კავკასია თურქეთის საგარეო პოლიტიკის პერსპექტივიდან), ა. ალქანს (შავი ზღვის უსაფრთხოება), ა. ჩეჩენს (თურქეთი და ევრაზია), გ. არშაკიანს (თურქულ-ქართული ურთიერთობების მთავარი მიმართულებები თურქეთის რეგიონული პოლიტიკის კონტექსტში XXI საუკუნის დასაწყისში), ერიკ დავითიანს (თურქეთის, საქართველოსა და აზერბაიჯანის სამხრევი სამხედრო თანამშრომლობა) და სხვა.

დისერტაციაზე მუშაობისას, ბუნებრივია, გვერდს ვერ ავუვლიდით ორ სახელმწიფოს შორის გაფორმებულ მრავალრიცხოვან დოკუმენტებსა და შეთანხმებებს: მოსკოვისა და ყარსის 1921 წლის ხელშეკრულებები; ხელშეკრულება საქართველოს რესპუბლიკასა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობების შესახებ (1992 წ.) და სხვა.

აღსანიშნავია, რომ ბოლო პერიოდში საქართველო-თურქეთის ურთიერთობის პრობლემას არაერთი საერთაშორისო კონფერენცია, სიმპოზიუმი თუ სემინარი მიეძღვნა როგორც ჩვენთან, ისე თურქე-

თის რესპუბლიკაში. დისერტაციაში გამოყენებულია საკვლევი მასალის შესახებ პერიოდულ პრესაში გამოქვეყნებული მასალები, რომელიც ეხება საქართველო-თურქეთის ურთიერთობებს, ბათუმის ოლქსა და სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში განვითარებულ მოვლენებს, ხელისუფლების და აქ მოქმედი ორგანიზაციების საქმიანობას და გადაწყვეტილებებს, საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას, საქართველო-თურქეთის პოლიტიკურ, კულტურულ და ეკონომიკურ ურთიერთობებს.

ნაშრომის აპრობაცია. ნაშრომმა წარმატებით გაიარა აპრობაცია ბსუ ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში 2019 წლის 9 ოქტომბერს. ნაშრომის ცალკეული ნაწილი სტატიების სახით გამოქვეყნდა სამეცნიერო ჟურნალებში, წაკითხული იქნა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე.

ნაშრომის სტრუქტურა. ნაშრომი შედგება შესავლის, 3 თავის, 8 პარაგრაფისა და დასკვნისაგან. თან ერთვის გამოყენებული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის სია. ასევე, დანართის სახით, საქართველო-თურქეთს შორის 1992 წელს გაფორმებული ხელშეკრულება „მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობების შესახებ“ და ორ ქვეყანას შორის 1992-2012 წლებში დადებული ორმხრივი ხელშეკრულებების ჩამონათვალი.

შესავალში მიმოხილულია თემის აქტუალობა, კვლევის მიზნები და ამოცანები, ნაშრომის თეორიული და მეთოდოლოგიური საფუძვლები, მეცნიერული სიახლე. აქვე ვრცელადაა წარმოდგენილი საკითხის შესწავლის თანამედროვე დონე, ხაზგასმულია ცალკეული წყაროებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის მნიშვნელობა.

თავი I. საქართველო-თურქეთის ურთიერთობათა სათავეებთან

§ 1. საქართველო-თურქეთის ურთიერთობა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში

1918 წლისათვის პირველი მსოფლიო ომი დასკვნით ფაზაში შევიდა. 3 მარტს ბრესტში მოწერილი ხელშეკრულების მე-4 პუნქტის ძალით, რუსეთმა დაკარგა გავლენა არტაანის, ყარსისა და ბათუმის ოლქებზე. მიუხედავად იმისა, რომ ხელშეკრულებაში არ იწერა, ეს ოლქები ოსმალეთს უნდა გადასცემოდა, ამ უკანასკნელმა,

ადგილობრივი მოსახლეობის ნების საწინააღმდეგოდ, დაიწყო მათი ოკუპაცია და 1877 წლის რუსეთ–ოსმალეთის სახელმწიფო საზღვრის აღდგენა.

14 მარტიდან 5 აპრილამდე ტრაპიზონში გაიმართა საზავო კონფერენცია ამიერკავკასიის წარმომადგენლებსა (თავმჯდომარე ა. ჩხენკელი) და ოსმალეთს შორის, სადაც თვიდანვე გამოჩნდა, რომ ოსმალეთისათვის ამოსავალი იყო ამიერკავკასიის ხელისუფლების მიერ ბრესტის ზავის პირობების აღიარება. ვერ მოხერხდა მოძალებული სამხედრო აგრესიის შეჩერებაც და ოსმალებმა 14 აპრილს აიღეს ბათუმი, თუმცა ისინი ამაზე შეჩერებას სულაც არ ფიქრობდნენ. 15 აპრილს თურქული მხარე დათანხმდა მოლაპარაკებების გაგრძელებას, ახლა უკვე ოკუპირებულ ბათუმში. ამიერკავკასიის დელეგაცია ცდილობდა ცალკეული დათმობებით ოსმალთა აგრესიის შეჩერებას. კონფერენციაზე თურქულმა მხარემ წამოაყენა ხელშეკრულების პროექტი, რომლითაც საქართველო კარგავდა ყველა იმ ტერიტორიას, რომელიც დაიბრუნა მთელი მე–19 საუკუნის მანძილზე რუსეთ–ოსმალეთის ომების შედეგად.

26 მაისს საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა და უკვე 28 მაისს გააფორმა ხელშეკრულება გერმანიასთან, რომელიც ცნობდა საქართველოს დე–ფაქტოდ. გაჩნდა ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის გადარჩენის იმედი. გერმანიის დიპლომატიურმა დემარშმა შეაჩერა ოსმალეთის სამხედრო ინტერვენცია საქართველოში. 4 ივნისს ბათუმში ხელი მოეწერა სამეგობრო ხელშეკრულებას საქართველოსა და თურქეთს შორის, რომლითაც თურქეთმა მიიღო ტერიტორიები მდინარე ჩოლოქიდან აბასთუმნამდე ახალქალაქისა და ახალციხის ოკრუგების ჩათვლით.

სტამბოლის პოლიტიკურ წრეებში გადაწყვიტეს პლებისციტის გზით, ოკუპირებული ტერიტორიების შეერთება უშუალოდ იმპერიისათვის, რასაც პროტესტი მოჰყვა როგორც ქვეყნის შიგნით, ისე საქართველოს მოკავშირეების და სხვათა შორის, რუსეთის მხრიდანაც.

მალე მიმდინარე მსოფლიო ომში ნათელი გახადა, რომ გამარჯვების სასწორი აშკარად მოკავშირეთა მხარეს გადაიხარა და გერმანიის და მისი მომხრეების გარდაუვალი დამარცხება მხოლოდ დროის საკითხი იყო.

1918 წლის 30 ოქტომბერს მუდროსის ზავით ოსმალეთმა ამიერკავკასიიდან საკუთარი ჯარების სრულად გაყვანა ივალდებულა და ეს რეგიონი ბრიტანეთის გავლენის სფეროდ გამოცხადდა. 22 დეკემბერს ბათუმის ნავსადგურში შემოვიდა 5 ბრიტანული კრეისერი 15-20 ათასიანი სამხედრო კონტიგენტი. ბათუმის გენერალ-გუბერნატორად დაინიშნა წარმოშობით ირლანდიელი გენერალ-მაიორი კუკ-კოლისი. ოსმალურმა რეჟიმმა შეწყვიტა არსებობა.

ომში დამარცხებული ოსმალეთი ახლა უკვე არაპირდაპირ შეეცადა გარკვეული დივიდენდების მიღებას საქართველოს ხარჯზე და შეეცადა სიტუაციის არევის მის სამხრეთ ნაწილში, მაგრამ საბოლოოდ ეს მცდელობა უშედეგოდ დამთავრდა.

ქართველი მაჰმადიანების უმრავლესობა მომხრე იყო დარჩენილიყო დედა საქართველოს შემადგენლობაში ავტონომიის სტატუსით. მათი ლიდერი იყო მემედ აბაშიძე. 1919 წლის 31 აგვისტოს ბათუმში მემედ აბაშიძის თავჯდომარეობით გამართულ ქართველ მაჰმადიანთა ყრილობამ მიიღო საქართველოს შემადგენლობაში ფართო ავტონომიის ფარგლებში დარჩენის გადაწყვეტილება.

მალე სულთნის ხელისუფლებას დიდი ოპოზიცია გაუჩნდა ქვეყნის შიგნით მუსტაფა ქემალ ათათურქის სახით, რამაც ქვეყანა ჯერ ორხელისუფლებიანობამდე, შემდეგ კი რესპუბლიკური წყობილების გამოცხადებამდე მიიყვანა.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოსთან ურთიერთობის საკითხში სულთნის ხელისუფლების ხაზის გამგრძელებელი აღმოჩნდა ქემალისტური თურქეთიც. მართალია, 1918 წლის ბოლოდან 1921 წლის მანძილზე თურქეთს უმწვავესი კრიზისის, შიდა დაპირისპირებისა და იმპერიალისტურ სახელმწიფოებთან სამამულო ომის ხანა ედგა, ის მაინც ახერხებდა პრეტენზიების გამოთქმას საქართველოს ისტორიულ პროვინციებზე. უფრო მეტიც, მუსტაფა ქემალის ძალისხმევით 1920 წლის 28 იანვარს მიღებული თურქული ეროვნული პაქტის (ე.წ. “ეროვნული აღთქმის”) მე-2 მუხლის მიხედვით, ახალი თურქეთი ძველი ბათუმის და ყარსის ოლქებს თავის საზღვრებში მოიაზრებდა:

ბათუმიდან ინგლისის ჯარების გაყვანისთანავე ანკარის მთავრობამ 1920 წლის 25 ივლისს საქათველოს საპროტესტო ნოტა გაუგზავნა და შეახსენა, რომ ბათუმი და ბათუმის ოლქი (ბათუმის სან-

ჯაყი) თურქეთს დაუბრუნდა ბრესტ-ლიტოვსკისა და ბათუმის ხელშეკრულებით. ამან ურთიერთობების დამაბზა გამოიწვია.

1920 წლის 24 სექტემბერს თურქეთმა სომხეთთან დაიწყო ომი, რომელიც მისივე უპირატესობით წარიმართა. ასეთ პირობებში ქემალისტურ ხელისუფლებას მამინ საქართველოსთან ურთიერთობის შემდგომი ესკალაცია არ უცდია. მეორე მხრივ, ათათურქი საქართველოს განიხილავდა როგორც ბუფერულ ზონას რუსეთის ანატოლიაში შეჭრის.

1920 წლის 23 ოქტომბერს ახალი მთავრობის ელჩად თბილისს გამოიგზავნა ქაზიმ ბეი (დირიქი), საქართველოს ელჩად ანკარაში კი სიმონ მდივანი დაინიშნა. 1921 წლის თებერვალში მუსტაფა ქემალმა ქართველი ელჩისგან რწმუნებათა სიგელი ჩაიბარა და მას თბილი შეხვედრა მოუწყო, სადაც გამოითქვა მეგობრობის და მშვიდობიანი თანაცხოვრების გაგრძელების ორმხრივი სურვილები. 8 თებერვალს თურქეთმა ოფიციალურად აღიარა საქართველოს დამოუკიდებლობა და დიპლომატიურ ურთიერთობებსაც ჩაეყარა საფუძველი.

§ 2. საქართველო-თურქეთის ურთიერთობა საბჭოთა პერიოდში

1921 წლის 11-12 თებერვალს საბჭოთა რუსეთის მხრიდან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ დაიწყო ფართომასშტაბიანი სამხედრო ინტერვენცია ქვეყნის ანექსიისა და ძალდატანებითი გასაბჭოების მიზნით. 25 თებერვალს საქართველოს მთავრობამ დატოვა თბილისი. 4 მარტს წითელმა არმიამ დაიკავა სოხუმი, 10 მარტს კი – ქუთაისი. პარალელურად, საქართველოს წინააღმდეგ საომარი მოქმედებები გააჩაღა თურქეთმაც, რომლის ჯარიც, 11 მარტს, გამოჩნდა ბათუმის გარეუბანში.

მთავრობის თავმჯდომარე ნოე ჟორდანიას ფიქრობდა, რომ თურქეთი სამხედრო დახმარებას აღმოუჩენდა საქართველოს ბოლშევიკების წინააღმდეგ ბრძოლაში, თუმცა სანაცვლოდ ანკარის მთავრობამ არტაანისა და ართვინის ოლქების დათმობა, ბათუმის ოლქში კი „ნომინალური“ პლემბისციტის ჩატარება მოითხოვა. უკვე 22 თებერვალს თურქეთმა არტაანისა და ართვინის დაცლისკენ მოუწოდა საქართველოს. მეორე დღესვე საქართველომ გამოიყვანა ჯარები ამ რეგიონიდან. ნოე ჟორდანიას იმედოვნებდა, რომ ამით

საქართველო-თურქეთს შორის გაუგებრობა ამოიწურა, მაგრამ თურქეთის სამიზნე ბათუმი იყო.

ბათუმზე შეტევითის შეიქმნა ე.წ. ჭოროხის დაჯგუფება, რომელიც დემოკრატიულ მე-7 ლეგიონს. პარალელურად თურქეთის მთავრობა დიპლომატიური გზებით შეეცადა რუსეთთან შესაძლო სამხედრო დაპირისპირების თავიდან აცილებას.

საქართველოს მთავრობა თურქების მიერ ბათუმის ოკუპაცი-აზე იყო თანახმა იმ პირობით, რომ ოლქზე სამოქალაქო მმართველობა და სუვერენული უფლება საქართველოს მთავრობას ექნებოდა. 11 მარტს თურქების პირველი ემელონი შევიდა ქალაქში. 15 მარტისთვის მათი ჯარების რიცხვმა 3,5 ათასს მიაღწია.

ნ. ჟორდანისათვის ცხადი გახდა, რომ თურქები საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დახმარებას და რუსეთის წინააღმდეგ ომში ჩაბმას არ აპირებდნენ, ამიტომაც ბათუმის შენარჩუნებისათვის საბჭოთა რუსეთის წარმომადგენლებთან მოლაპარაკების გამართვა გადაწყვიტა. ქალაქ ქუთაისში მოხდა შეთანხმება საომარი მოქმედებების დაუყოვნებლივი შეწყვეტის თაობაზე. დემოკრატიულმა მთავრობამ საშუალება მისცა რევკომის განკარგულებაში მყოფ ჯარებს შესულიყვნენ ბათუმის ოლქში.

ასეთ ვითარებაში 16 მარტს მოსკოვში ხელი მოეწერა რუსეთ-თურქეთის მეგობრობისა და ძმობის ხელშეკრულებას, რომლითაც ბათუმის საკითხი საქართველოს სასარგებლოდ გადაწყდა.

17 მარტს შეიქმნა ბოლშევიკური რევკომი ს. ქავთარაძის ხელმძღვანელობით. წითლებმა მატარებლით დაიწყეს ქალაქში სამხედრო ნაწილების შემოყვანა, მაგრამ მხოლოდ მათი ძალები არ იყო საკმარისი ქალაქის გასათავისუფლებლად. თანაც რევოლუციურ კომიტეტს, როგორც ოფიციალურ სტრუქტურას არ უნდოდა თურქებთან ღია დაპირისპირება, ამიტომაც ბათუმის თურქთაგან გათავისუფლებისათვის ბრძოლას სათავეში ჩაუყენეს დემოკრატიული საქართველოს ბათუმში დარჩენილი მხედრობა და მისი სარდალი გენ. გ. მაზნიაშვილი.

18-19 მარტის სისხლისმღვრელი ბრძოლების შემდეგ, რომელშიც ქართველებმა იმარჯვეს, 20 მარტს თურქებმა მიიღეს ქალაქის დატოვების გადაწყვეტილება. ბათუმის გათავისუფლების ოპერაციას 84 ქართველის სიცოცხლე შეეწირა. სწორედ მათი თავდადებით მოხერხდა ბათუმის საქართველოსათვის შენარჩუნება.

1921 წლის 16 მარტს მოსკოვში გაწერილი დებულებები, მოგვიანებით, 1921 წლის 13 ოქტომბერს, აისახა ყარსში ხელმოწერილ დოკუმენტში. ფაქტობრივად, ამიერკავკასიის რესპუბლიკების თურქეთთან საზღვრის საკითხი, ამ რესპუბლიკების მესვეურთა დაუკითხავად, გადაწყდა ჯერ მოსკოვში, ყარსში კი საბჭოთა აზერბაიჯანის, საბჭოთა სომხეთისა და საბჭოთა საქართველოს წარმომადგენელთა მხრიდან ხელმოწერებით დადასტურდა ორ იმპერიას შორის მიღწეული კომპრომისი.

საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკას ფორმალურად დამოუკიდებლად დიდხანს არ უარსებია. 1922 წლიდან იგი უკვე საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირშია და აქედან მოყოლებული კავშირის დარღვევამდე მეზობელ სახელმწიფოებთან (მათ შორის თურქეთთან) ურთიერთობა ამ კუთხით უნდა შეფასდეს. შესაბამისად, ჩვენთვის საინტერესო პრობლემა სსრკ-თურქეთის ურთიერთობის ჭრილში განიხილება.

საბჭოთა კავშირის შექმნამ თურქეთი ამ რეგიონიდან მრავალი ათწლეულით განდევნა, 1952 წლიდან თურქეთის ნატოში შესვლის შემდეგ კი, საზღვარზე, ასე ვთქვათ, რკინის ფარდა ჩამოემვა და კონტაქტებმაც იკლო.

მეორე მსოფლიო ომის მიწურულს, საბჭოთა კავშირმა, როგორც გამარჯვებულმა ქვეყანამ, თურქეთს წაუყენა ტერიტორიული პრეტენზიები - სსრკ-თურქეთს შორის საზღვარი აღდგენილიყო 1878 წლის მდგომარეობით, ანუ სომხეთსა და საქართველოს უნდა დაბრუნებოდა 1921 წელს ჩამოცილებული ყარსის, არტაანისა და ართვინის ოლქები, რაც გახდებოდა თურქეთთან ახალი სამეგობრო ხელშეკრულების ხელმოწერის საფუძველი.

აღნიშნულ პერიოდში საქართველოსა და სომხეთის საზოგადოებაში აქტიურად დაიწყო ტერიტორიული საკითხის განხილვა. 1945 წლის 14 დეკემბერს გაზეთ კომუნისტში გამოქვეყნდა სიმონ ჯანაშიასა და ნიკო ბერძენიშვილის საგაზეთო სტატია - თურქეთისადმი ჩვენი კანონიერი პრეტენზიების შესახებ. ამ პუბლიკაციას მოჰყვა არნოლდ ჩიქობავას, დავით ზავრიევის, ექვთიმე თაყაიშვილისა და სხვათა სტატიებიც.

პარალელურად მსოფლიო დიპლომატია აქტიურად ამოქმედდა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ. ამერიკამ შეიმუშავა სსრკ-ზე ატომური თავდასხმის გეგმა, რამაც საბოლოო ჯამში აიძულა სსრკ-

ს ხელმძღვანელობა უარი ეთქვათ თავიანთ ტერიტორიულ პრეტენზიებზე. სტალინის გარდაცვალებიდან მალევე შესაბამისი ნოტაც გაიგზავნა ანკარაში. ამით საქართველომ საბოლოოდ დაკარგა ტოკლარჯეთის, კოლა-არტაანისა და ლაზეთ-ჭანეთის დაბრუნების შანსი.

თავი II. პოლიტიკური სიტუაცია და სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობები საქართველოსა და თურქეთს შორის

პოსტსაბჭოთა პერიოდში

§ 1. თურქეთის გეოპოლიტიკური ინტერესები ამიერკავკასიაში სსრ კავშირის დაშლის შემდეგ

XX საუკუნის 70-იან წლების დასასრულისა და 80-იანი დამდეგისათვის საბჭოთა სისტემის კრიზისმა ყოვლის მომცველი ხასიათი მიიღო. დაეცა მრეწველობის დონე, სავალალო მდგომარეობა იყო სოფლის მეურნეობაში. საბჭოთა მეურნეობები ვეღარ ახერხებდნენ ქვეყნის მომარაგებას. მოიშალა ტრანსპორტის მუშაობა. ნორმალურად ვეღარ ფუნქციონირებდა საქალაქო მეურნეობა. პროდუქციაზე ფასები ძალიან გაიზარდა, რაც მოსახლეობას უმძიმეს მდგომარეობაში აგდებდა. საბჭოთა ხელისუფლება არარუსი ხალხის მიმართ კვლავ დიდმპყრობელურად მოქმედებდა.

1985 წლიდან სსრკ-ს ხელისუფლებაში მოსულმა მიხეილ გორბაჩოვმა და მისმა მომხრეებმა დაიწყეს ე.წ. გარდაქმნის პოლიტიკა, რომელიც ცხოვრების ყველა სფეროს შეეხო, თუმცა სულაც არ გამოიღო იმგვარი ნაყოფი, როგორსაც მისი მომხრეები და აქტივისტები მოელოდნენ.

1991 წლის 26 დეკემბერს საბჭოთა კავშირის უმაღლესმა საბჭომ მიიღო დეკლარაცია საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის არსებობის შეწყვეტის თაობაზე, რასაც საფუძვლად დაედო ორიოდე კვირით ადრე დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის (დსთ) შექმნის გადაწყვეტილება, რომელსაც ბრესტის მახლობლად, ბელოვეჟის ტევრში მოაწერეს ხელი რუსეთის, უკრაინისა და ბელორუსიის პირველმა პირებმა.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ შეიცვალა ძალთა ბალანსი რეგიონულ თუ მსოფლიო არენაზე. საბჭოთა კავშირთან ერთად დასრულდა ე.წ. ცივი ომიც - კონფრონტაცია აღმოსავლეთსა და და-

სავლეთს შორის. ამან ახალი შესაძლებლობები მისცა თურქეთის რესპუბლიკას, რომლის ერთ-ერთი მთავარი მიზანი გახდა სამხრეთ კავკასიის რეგიონში ლიდერის როლის მოპოვება და თავისი გავლენის გაზრდა.

საბჭოთა კავშირის დაშლამ ანკარას მისცა საშუალება შეეცვალა თავისი ტრადიციული საგარეო პოლიტიკური ქცევა და ახალი სტრატეგიული ორიენტირები ჩამოეყალიბებინა. მან დაიწყო თავისი ეთნიკური, ისტორიული და კულტურული კავშირის ხაზგასმული დემონსტრირება პოსტსაბჭოთა სამხრეთის ქვეყნებთან.

რა თქმა უნდა, თანამშრომლობით დაინტერესება იყო ორმხრივი. საქართველოს ინტერესი თურქეთის მიმართ განპირობებული იყო იმითაც, რომ ეს უკანასკნელი არის ნატოს წევრი ქვეყანა და იგი განიხილებოდა, როგორც ერთგვარი ხიდი ამ გზაზე. თურქეთს კი უფრო შორს მიმავალი და გლობალური გეგმები გააჩნდა, რისთვისაც აქტიურად იყენებდა ე.წ. „რბილი ძალის“ პოლიტიკას, რამაც ჩამოყალიბებული სახე XXI საუკუნის დასაწყისში მიიღო.

ტერმინი „რბილი ძალა“ სამეცნიერო ხმარებაში პირველად ჰარვარდის უნივერსიტეტის პროფესორმა ჯოზეფ ნაიმ შემოიღო. ეს არის შესაძლებლობა მიაღწიო შენს მიზანს მოზიდვის და არა ძალდატანების საშუალებით. შესაბამისად, ზეწოლისთვის და მიზნების მიღწევისთვის უპირატესობა პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ და სხვა საშუალებებს მიენიჭა.

რბილი ძალის პოლიტიკის გატარებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ არასახელმწიფოებრივი ინსტიტუტები, სადაც ხდება სერიოზული ფინანსური სახსრების მობილიზება. ამავე მიმართულებაში შეიძლება განვიხილოთ რელიგიის ფაქტორი. რელიგიაც არის ერთ-ერთი კომპონენტი იმ დიდი ჯაჭვისა, რომელიც საზოგადოებრივი აზრის შექმნით არის დაკავებული. შეგვიძლია იმის თქმა, რომ რბილი ძალის პოლიტიკისთვის დამახასიათებელი ნიშნები ყოველდღიურ ცხოვრებაში გვხვდება, რომელთა წარმატებული მუშაობა დამაზიანებელია ეროვნული უსაფრთხოებისთვის.

თურქული რბილი ძალის პოლიტიკაში განსაკუთრებულ როლს თამაშობს, მისი გეოგრაფიული მდებარეობა, რომელიც ერთმანეთს აკავშირებს სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპასა და სამხრეთ-დასავლეთ აზიას. რბილი ძალის რეალიზებისთვის თურქეთს აქვს მრავალმხრივი საქმიანი ურთიერთობები მეზობელ სახელმწიფო-

ებთან. იგი თავისი ინტერესების განხორციელებისათვის აქტიურად იყენებს პოლიტიკურ, დიპლომატიურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და სხვა სახის საშუალებებს. თურქეთი მუდმივად აწარმოებს მოლაპარაკებებს რეგიონის ქვეყნებთან და გამოდის ინიციატივით, რათა მოხდეს სტრატეგიული პარტნიორობის განვითარება, ენისა და კულტურის შემსწავლელი ცენტრებისა და ორგანიზაციების გახსნა, რეგიონში საერთაშორისო უნივერსიტეტებისა და სკოლების დაარსება.

სტრატეგია „ნულოვანი პრობლემები მეზობლებთან“ არის თურქული რბილი ძალის პოლიტიკის საყრდენი კავკასიაში. თურქეთი ხშირად გამოდის იმ იდეით, რომ მეზობელი სახელმწიფოები მაქსიმალურად უნდა იყვნენ ჩართული რეგიონალურ და საერთაშორისო პროექტებში, უნდა მოხდეს ურთიერთობების უფრო მეტად დათბობა და სტრატეგიული პარტნიორობის განვითარება. თურქეთის გავლენას ისიც ზრდის, რომ იგი არის უსაფრთხოების გარანტი სამხრეთ კავკასიის რეგიონში, როგორც ნატოს წევრი სახელმწიფო.

პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში „რბილი ძალა“ ვლინდება მის კულტურულ ექსპანსიაში, კარგად დადგმულ თურქულ სერიალებში, სასწავლო დაწესებულებების, მათ შორის უნივერსიტეტების გახსნაში, რომელთა მიერ გამოშვებულ კადრებს უზენდებათ ლოიალობის გრძნობა უცხო ქვეყნის მიმართ. 1990-იან წლებში ასეთი სასწავლებლები საქართველოშიც გაიხსნა.

რბილი ძალის განხორციელების ერთ-ერთ ხელშემწყობ მიმართულებად შეგვიძლია განვიხილოთ, აგრეთვე ლობიზმი, რომელიც გულისხმობს საკანონმდებლო ორგანოსა და სახელმწიფოს მაღალი რანგის ჩინოვნიკებზე ზეგავლენის მოხდენას, რაც მისი სადაზვერვო მიზნებით გამოყენების შესაძლებლობას კიდევ უფრო ამყარებს.

ლობისტური ჯგუფებისა და ლობიზმის გავლენის გაძლიერების ერთ-ერთ წინაპირობად ითვლება ქვეყანაში მოქალაქეობის მინიჭების პროცედურა, რითიც ფაქტობრივად იქმნება და ძლიერდება სხვადასხვა სახელმწიფოს ინტერესთა გამტარებელი ჯგუფები.

რბილი ძალის პოლიტიკა გარკვეულ კორელაციაშია ნეოსმანიზმის იდეოლოგიასთან, რომლის უპირველესი მიზანიც გავლენის სფეროს გავრცობაა. XX საუკუნის უკანასკნელ ათწლეულში შეინიშნება პანთურქიზმის თანდათანობითი ტრანსფორმაცია ნეოპან-

თურქიზმში. განსხვავება ამ ორ იდეოლოგიურ მიმდინარეობას შორის იმაში მდგომარეობს, რომ ნეოპანთურქიზმი თურქეთის მიერ განიხილება, როგორც ინსტრუმენტი ცენტრალური აზიის, რუსეთის და კავკასიის თურქულენოვანი მოსახლეობის საკუთარ ორბიტაში მოქცევისათვის მაშინ, როდესაც ნეოსმანიზმი პოლიკულტურული საზოგადოების თავისებური იდეოლოგიური საფუძველია, რომელიც არათურქულ საზოგადოებებსაც მოიცავს.

§ 2. 1992 წლის ხელშეკრულება მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობების შესახებ

XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან თურქეთის ხელმძღვანელობისაგან დღის წესრიგში დაისვა თანამშრომლობისა და რეგიონული ინტეგრაციის სხვადასხვა ინიციატივა, მათ შორის ყველაზე საყურადღებო იყო პრეზიდენტ თურგუთ ოზალის ინიციატივა „შავი ზღვის ეკონომიკური თანამშრომლობის ორგანიზაციის“ (BSEC) შექმნის შესახებ. ამ ორგანიზაციის მიზანია ეკონომიკური საკითხების გვერდის ავლით რეგიონში სტაბილურობისა და მშვიდობის დამყარება.

ზემოაღნიშნულთან ერთად, ორმხრივი ურთიერთობების თვალსაზრისით, საქართველოსთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო 1992 წელს თურქეთის რესპუბლიკასთან გაფორმებული ჩარჩო ხელშეკრულება. თურქეთის რესპუბლიკა იყო ერთ-ერთი პირველი ქვეყანა, რომელმაც თბილისის სამოქალაქო ომამდე ერთი კვირით ადრე, 1991 წლის 16 დეკემბერს ოფიციალურად ცნო საქართველოს დამოუკიდებლობა. დიპლომატიურ ურთიერთობებს კი საფუძველი ჩეყარა 1992 წლის 21 მაისს.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ პირველი ოფიციალური ვიზიტის დროს, თურქეთის საგარეო საქმეთა მინისტრ ჰიქმეთ ჩეთინისა და საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარის ედუარდ შევარდნაძის შეხვედრისას, განიხილეს ორივე მხარისათვის საინტერესო პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული საკითხები. ამ შეხვედრის ლოგიკური გაგრძელება იყო უმაღლესი დონის დელეგაციის სტუმრობა თბილისში. 1992 წლის ივლისის ბოლოს საქართველოში ჩამოვიდა თურქეთის მთავ-

რობის ოფიციალური დელეგაცია პრემიერ-მინისტრ სულეიმან დემირელის მეთაურობით.

დემირელმა, სიტყვით გამოსვლისას განაცხადა: ...თურქეთი ყოველთვის თავისი მეზობლის გვერდით იქნება. ჩვენ ერთი საზღვარი, ერთი ზღვა, ერთი ინტერესი გვაქვს. ჩვენი გზა, მჭიდრო პოლიტიკური, ეკონომიკური, კულტურული თანამშრომლობის გზაა“.

ედუარდ შევარდნაძემ ყურადღება გაამახვილა იმ ფაქტზე, რომ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, ასეთი რანგის ვიზიტი მნიშვნელოვანია საქართველოსათვის. აღნიშნა თურქეთის როლის ზრდა, განაცხადა, რომ თურქეთი დიდი სახელმწიფოა თავისი ინტელექტუალური პოტენციალით და განსაკუთრებით მისი დიდი მომავლით.

მოლაპარაკებების დროს განიხილეს ორივე მხარისათვის მნიშვნელოვანი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობის საკითხები. 30 ივლისს კი ხელი მოეწერა ხელშეკრულებას “საქართველოსა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობების შესახებ”, რომელმაც ორი ქვეყნის ურთიერთობების სამართლებრივ ბაზად იქცა.

ხელშეკრულება შედგება თხუთმეტი მუხლისაგან. მასში ჩადებული პრინციპის თანახმად, ორ სახელმწიფოს შორის ურთიერთობა უნდა ჩამოყალიბებულიყო საერთაშორისო ურთიერთობათა ახალი პრინციპების საფუძველზე. ხელშეკრულებას წინ უძღვის პრეამბულა, სადაც აღნიშნულია, რომ საქართველოს რესპუბლიკა და თურქეთის რესპუბლიკა პატივს მიაგებენ ერთმანეთის სუვერენულ სტატუსს და დაეყრდნობიან დამოუკიდებლობის, ტერიტორიული მთლიანობის, საზღვრების ურღვეობის, ერთმანეთის საქმეებში ჩაურევლობის პრინციპებს. სახელმწიფოები დაიცავენ მათ შორის დადებულ ხელშეკრულებებს, დაწყებული ყარსის 1921 წლის 13 ოქტომბრის შეთანხმებით. თუმცა, აქვე მითითებულია ასევე, რომ მხარეები აღნიშნული შეთანხმების დებულებებს დაიცავენ თავიანთი კანონმდებლობის, არსებული პრაქტიკის და მათი საერთაშორისო ვალდებულებების გათვალისწინებით. შესაბამისად, ჩვენი ქვეყნის კანონმდებლობა და დღემდე არსებული პრაქტიკა არ ქმნის ხელშეკრულების ცალკეული მუხლების ახლებური ინტერპრეტაციის საფუძველს.

ხელშეკრულებაში დეტალურად არის ჩამოყალიბებული ის პრინციპები, რომელზეც უნდა აიგოს თანამშრომლობა. მხარეები შეთანხმდნენ განვიითარებინათ და გაეფართოებინათ ურთიერთობები პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სავაჭრო, სამეცნიერო - ტექნიკურ, სოფლის მეურნეობის, მეცნიერების, ტრანსპორტის, კულტურის, ინფორმაციის, ტურიზმის, სპორტისა და სხვა დარგებში. ხელშეკრულებით ასევე გათვალისწინებულია ორი ქვეყნის პარლამენტებს შორის თანამშრომლობა, სამთავრობო და სხვა დელეგაციების გაცვლა, პირადი კონტაქტების დამყარება, უშუალო თანამშრომლობის განვითარება კულტურისა და ხელოვნების დარგში.

ხელშეკრულება დაიდო ათი წლის ვადით. იგი გრძელდება შემდგომი ხუთი წლით, თუ რომელიმე მხარე აღნიშნული ვადის გასვლამდე სამი თვით ადრე არ შეატყობინებს მეორე მხარეს ხელშეკრულების მოქმედების შეწყვეტის შესახებ.

ამ ხელშეკრულების გარდა, ხელმოწერილი იქნა 6 მნიშვნელოვანი დოკუმენტი: „ხელშეკრულება განათლების, მეცნიერების, კულტურისა და სპორტის დარგში თანამშრომლობის შესახებ“; „ხელშეკრულება სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომლობის შესახებ“; „ხელშეკრულება ინვესტიციების ურთიერთ წახალისებისა და დაცვის შესახებ“; „ხელშეკრულება საჰაერო მიმოსვლის შესახებ“; „ხელშეკრულება საერთაშორისო სატრანსპორტო მიმოსვლის შესახებ“ და „საზღვაო შეთანხმება“.

1992 წლის 28 სექტემბერს თურქეთის ეროვნულმა მეჯლისმა მიიღო გადაწყვეტილება საქართველოს რესპუბლიკისა და თურქეთის რესპუბლიკას შორის დადებული ხელშეკრულების რატიფიკაციის თაობაზე. ანალოგიური დადგენილება მიიღო საქართველოს პარლამენტმა 1993 წლის 25 მარტს.

ხელშეკრულების დადების შემდეგ თურქეთ-საქართველოს შორის ურთიერთობის ახალი ეტაპი დაიწყო. რის შესახებ თურქეთის რესპუბლიკაში პირველი საგანგებო და სრულუფლებიანი ელჩი ნოდარ კომახიძე წერდა: „საქართველო-თურქეთის ურთიერთობებს დიდი პერსპექტივები აქვს. საქართველო თავისი გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული მდებარეობით რეგიონის მნიშვნელოვანი ქვეყანაა და შეუძლია შეასრულოს ხიდის როლი დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის, ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის“.

1991 წლის დეკემბერში საქართველოს დამოუკიდებლობის ცნობით და 1992 წლის 30 ივლისს ხელმოწერილი „მეგობრობის, თანამშრომლობისა და კეთილმეზობლური ურთიერთობის ხელშეკრულებით“, თურქეთ-საქართველოს შორის დაიწყო ურთიერთობათა სრულიად ახალი ეტაპი და გადაიზარდა სტრატეგიულ პარტნიორობაში.

§ 3. საქართველო-თურქეთის სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ურთიერთობები 90-იან წლებში

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან საქართველო, ისევე როგორც პრაქტიკულად ყველა პოსტკომუნისტური სახელმწიფო, ეკონომიკური რეფორმების მანამდე უცნობ გზას დაადგა. სამწუხაროდ, საქართველოსათვის, სხვა ქვეყნებისაგან განსხვავებით, ეს პროცესი განსაკუთრებულ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული. არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, არაეკონომიკური ფაქტორების გამო. საქართველომ გადაიტანა როგორც სამამულო, ასევე სამოქალაქო ომები, კრიმინოგენული ვითარების უკიდურესად გამწვავება, ენერგეტიკული და სატრანსპორტო ბლოკადები, რევოლუცია და ა.შ.

რაც შეეხება თურქეთს, სომხეთ-აზერბაიჯანის და სომხეთ-თურქეთის გართულებული ურთიერთობების ფონზე, საქართველო მისთვის ერთადერთი კორიდორია, რომელიც თურქეთს კავკასიაში ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან პარტნიორ - აზერბაიჯანთან და ცენტრალური აზიის თურქულენოვან ქვეყნებთან აკავშირებს. ანუ ბლოკირებული სომხეთის პირობებში სწორედ ის წარმოადგენს თურქეთისთვის უმოკლეს გზას კასპიის ზღვის ენერგორესურსებზე მისაწვდომად. გარდა ამისა, თურქული გეოპოლიტიკური ლოგიკის თანახმად, საქართველო უნდა გამხდარიყო ბუფერული ზონა თურქეთსა და რუსეთს შორის. ასევე ეკონომიკური თვალსაზრისით საქართველო თურქეთისთვის საინტერესოა როგორც მცირე, თუმცა სტაბილური გასაღების ბაზარი საკუთარი პროდუქციისათვის. თავის მხრივ, საქართველო თურქეთს რუსეთის საპირწონედ და „ევროპის ფანჯრად“ განიხილავდა.

90-იანი წლებიდან თურქეთი პოზიციონირებს როგორც ევრაზიული ქვეყანა, რომელსაც მზარდი გეოპოლიტიკური ინტერესები

აქვს. იგი აქტიურად ატარებს საგარეო პოლიტიკურ კურსს, რომელიც რეგიონული პოზიციების გასამყარებლად არის მიმართული. მეზობლობა ქვეყნებთან, სადაც ნავთობისა და გაზის მსოფლიო რესურსების სამი მეოთხედია განლაგებული, მის პოლიტიკას დამატებით ელფერს მენს.

ამიერკავკასიის ქვეყნების მიმართ ანკარის პოლიტიკაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს კავკასიის ხალხთა მრავალრიცხოვანი დიასპორები თურქეთში. ზოგიერთი მონაცემით, მათი რიცხოვნება განისაზღვრება 7 მილიონით. ამ დიასპორის წარმომადგენელთა შორის არიან მოქმედი პოლიტიკოსები, ბიზნესმენები, პარლამენტის დეპუტატები, ჟურნალისტები და თურქეთის არმიის ოფიცრებიც კი. ანკარა ცდილობს მათ გამოყენებას კავკასიაში გავლების გაზრდისათვის.

თურქეთი ობიექტურად დაინტერესებული იყო დამაბულობის შენარჩუნებით ჩრდილოეთ კავკასიაში, განსაკუთრებით ჩეჩნეთში, რადგან ეს ფაქტორი მას აძლევდა დამატებით არგუმენტაციას ბაქო-ჯეიჰანის ნავთობსადენის რუსეთის გვერდის ავლით მშენებლობის სასარგებლოდ.

90-იანი წლების შუა ხანებში თურქეთმა ერთი მილიარდი სესხი გამოიყო ამიერკავკასიისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებს. რა თქმა უნდა, ამიერკავკასიაში ანკარა თავიდანვე პრიორიტეტს აზერბაიჯანს ანიჭებდა. საქართველოსთან ურთიერთობების პირველი წლები შედარებით პასიური იყო, რაც იმით იყო განპირობებული, რომ თურქეთი აზერბაიჯანთან და ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან დაახლოებით იყო დაინტერესებული, ხოლო საქართველოსთან ურთიერთობებში მისი, როგორც კორიდორის, სტაბილურობა აინტერესებდა. 1990-იანი წლების შუა პერიოდიდან ქართულ-თურქული ურთიერთობები უფრო აქტიური ტემპებით განვითარდა, რასაც სტიმული საქართველოს დსთ-ში გაერთიანებამ მისცა. ეს კი პოტენციურად რეგიონში რუსეთის გაძლიერებას მოასწავებდა და ეჭვქვეშ აყენებდა თურქულენოვან სახელმწიფოებში „თურქული მოდელის“ განხორციელების შესაძლებლობას.

თურქულ-ქართული ურთიერთობები უფრო აქტიურ ფაზაში 1996 წლის შემდეგ შევიდა, რაც დაკავშირებულია სწორედ სულეიმან დემირელის სახელთან. ამან კიდევ უფრო შეუწყო ხელი მხარეთა შორის ვაჭრობას, რომელიც 1990-იან წლებში უკვე არსებითი

ხასიათის იყო და თურქეთი 1995 წელს საქართველოს მთავარი სავაჭრო პარტნიორი გახდა მთლიანი ვაჭრობის მოცულობის 20 პროცენტამდე დონით. 1990-იან წლებში მთლიან უცხოურ ბრუნვაში მისი 15 პროცენტისი წილი შენარჩუნდა მომდევნო დეკადების განმავლობაშიც, რაც ორჯერა აღემატებოდა საქართველოს მეორე ყველაზე მთავარ სავაჭრო პარტნიორთან - უკრაინასთან ვაჭრობის წილს.

ძალიან მნიშვნელოვანია ის ფაქტორი, რომ საქართველომ თურქეთისთვის რეგიონის ენერგეტიკული პროექტების განხორციელებაში პრიორიტეტული მნიშვნელობა მოიპოვა. ჯერ კიდევ 1999 წელს ეუთოს სტამბოლოს სამიტზე მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება საქართველოს, როგორც ტრანზიტული სახელმწიფოს, მსხვილ პროექტებში ჩართვის შესახებ. თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში საქართველოს მნიშვნელობაზე პრემიერ-მინისტრმა მ. ილმაზმა 1998 წელს საქართველოში ოფიციალური ვიზიტისას განაცხადა, რომ საქართველო ის სახელმწიფოა, რომელთანაც თურქეთს საერთო ინტერესები აქვს და ის მზად არის საქართველოსთან ყველა სფეროში თანამშრომლობისთვის.

90-იან წლებში თურქეთის სავაჭრო ბრუნვა საქართველოსთან გაიზარდა რამდენჯერმე და გადააჭარბა აქ რუსეთის წილს. ოფიციალური მონაცემებით, 90-იანი წლებიდან 2000 წლისათვის საქართველოში მოქმედებდა კვების მრეწველობის 45 თურქული ფირმა, კომუნიკაციების, ტრანსპორტის, მშენებლობისა და სხვა სფეროებში.

განსაკუთრებით ინტენსიურად ვითარდება თურქეთთან სამხედრო-ტექნიკური და სამხედრო-პოლიტიკური თანამშრომლობა, რაც გამოიხატება მატერიალურ-ტექნიკურ დახმარებაში, კადრების მომზადებაში და სხვა. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია საქართველოს გაერთიანებული სამხედრო აკადემიის რეფორმა, კოსოვოში თურქეთის სამშვიდობო ბატალიონში ქართული ოცეულის მონაწილეობა, ასევე მნიშვნელოვანია თურქეთის საგრანტო პროგრამა საქართველოსათვის სამხედრო სფეროში და მისი მხარდაჭერა ევრო-ატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრაციის გზაზე და სხვა.

1999 წლის შეთანხმების საფუძველზე, ანკარამ თბილისს 1,125 მილიონი დოლარი გამოუყო თურქი სპეციალისტების დახმარებით მარნეულში სამხედრო აეროდრომის რეკონსტრუქციისთვის. თურ-

ქულმა მხარემ საქართველოს საზღვრების კონტროლისათვის გადასცა საპატრულო კატარღები. თურქი ინსტრუქტორების დახმარებით მომზადდა კოჯრის სპეციალური დანიშნულების სამხედრო ბრიგადა, შეკეთდა და უახლესი ტექნიკით აღიჭურვა რამდენიმე სამხედრო ბაზა.

თურქეთის ხელისუფლების ეკონომიკური დატვირთვის მქონე მორიგ ინიციატივას, წარმოადგენდა „თურქეთის თანამშრომლობისა და განვითარების სააგენტოს“ (TIKA) დაარსება, რომლის მეშვეობითაც თურქეთმა ფაქტობრივად გზა გაუხსნა თურქ ბიზნესმენებსა და კერძო სექტორის წარმომადგენლებს პოსტ - საბჭოურ სივრცეში მცირე და მსხვილი ინვესტიციების განსახორციელებლად.

მართალია თურქეთი აღიარებს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას, მაგრამ იგი მაინც ინარჩუნებს კავშირს აფხაზეთთან. ეს გარემოება ნათლად მიანიშნებს იმაზე, რომ თურქეთი ნებისმერი საშუალებით ცდილობს საკუთარი ინტერესების გატარებას და რეგიონზე ზეგავლენის არეალის გაფართოებას. თურქეთი არასამთავრობო დონეზე მჭიდროდ თანამშრომლობს აფხაზეთის დე ფაქტო ხელისუფლებასთან, ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ დონეზე. ის ფაქტი, რომ თურქეთსა და აფხაზეთის სეპარატისტულ რეგიონს შორის ასევე მრავალფეროვანი კავშირებია, საქართველოსა და თურქეთის ურთიერთობას ერთგვარ ჩრდილს აყენებს. მაგრამ ამ ფაქტს ხელი არ შეუშლია თურქეთ-საქართველოს შორის ორივე მხარისთვის სასარგებლო თანამშრომლობის გაღრმავებისთვის.

თავი III. საქართველო-თურქეთის ურთიერთობა თანამედროვე ეტაპზე (2003-2012)

§ 1. ვარდების რევოლუცია და თურქეთთან ურთიერთობის ახალი ეტაპი

2002 წლიდან თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში იწყება ცვლილებები, რის მიზეზიც ხელისუფლების შეცვლაა. ხელისუფლების სათავეში მოდის „სამართლიანობისა და განვითარების პარტია“ ამ პოლიტიკური ძალის საგარეო სტრატეგია განსაზღვრა პრეზიდენტმა რეჯეპ ტაიპ ერდოღანმა და პრემიერ-მინისტრმა აჰმედ დავუთოლლუმ. ისინი თურქეთს საკუთარი გეოსტრატეგიული ინტერე-

სების მქონე დამოუკიდებელ დიდ ძალად მიიჩნევენ. თურქეთის რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის მიზანი გახდა მეგობრული სახელმწიფოების რკალის შექმნა მისი საზღვრების პერიმეტრზე.

ეს ახლებური პოლიტიკა ამ ქვეყნების ისტორიული და კულტურული მსგავსებების, ოსმალეთის მემკვიდრეობის, წინა პლანზე წამოწევას გულისხმობს. მისმა მოწინააღმდეგეებმა, ქვეყნის შიგნით თუ ქვეყნის გარეთ, პოლიტიკის ამ მიმართულებას „ნეოსმანიზმი“ დაარქვეს. აღნიშნულ პერიოდში, თურქეთი მეზობელ სახელმწიფოებთან, გარდა სომხეთისა, კვლავაც ინარჩუნებს მჭიდრო მეგობრულ და ეკონომიკურ ურთიერთობებს.

თუ მანამდე სამხრეთ კავკასია პრობლემებთან და არასტაბილურ მდგომარეობასთან ასოცირდებოდა, რომლისგანაც ყველა თავის შორს დაჭერას ცდილობდა, შემდეგ, მაშინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრის, ახმედ დავუთოღლუს მიერ ჩამოყალიბებული გეგმით, ანკარა პრობლემების დანახვის მაგივრად, პრობლემების გადაწყვეტის სტრატეგიას გვთავაზობდა.

თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობა ახალ ფაზაში შევიდა მას შემდეგ, რაც საქართველოს ხელისუფლებაში, 2003 წლის ნოემბრის „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ, მოდის ახალი პოლიტიკური ძალა, მიხეილ სააკაშვილის მეთაურობით. თურქეთი იყო ერთ-ერთი პირველი სახელმწიფო, რომელმაც გამოთქვა მზადყოფნა ეთანამშრომლა ახალ ხელისუფლებასთან. საქართველო იწყებს უკვე რუსეთის ზეგავლენისაგან თავის დახსნას, უახლოვდება დასავლეთსა და თურქეთს, რომელსაც რეგიონში დასავლეთის წარმომადგენლად მიიჩნევს. მ. სააკაშვილმა ეს ვითარება ასე შეაფასა: ადრე რუსეთი ჩვენთვის იყო მსოფლიოსაკენ გახსნილი ფანჯარა. ახლა ეს ფანჯარა თურქეთია. განსაკუთრებით ამ პერიოდიდან ჩანს, რომ პოლიტიკურმა ურთიერთობებმა სტრატეგიული პარტნიორობის დონეს მიაღწია.

საინტერესოა, რომ საქართველოს 2005 წლის ეროვნული უსაფრთხოების კონცეფციაში თურქეთი „ცენტრალურ რეგიონულ პარტნიორად“ მოიხსენიება ამ კონცეფციის 2011 წლის ვარიანტში კი ეს ფორმულირება შეიცვალა „რეგიონში საქართველოს მთავარი პარტნიორით“.

2004 წლის 22 მაისს ანკარას საქართველოს პრეზიდენტი ეწვია ოფიციალური ვიზიტით. სააკაშვილმა არსებული ურთიერთობის

შენარჩუნებისა და გაღრმავების საჭიროებას გაუსვა ხაზი. ამას მოჰყვა პრემიერ ერდოღანის საპასუხო ვიზიტი იმავე წლის აგვისტოში. საქართველო-თურქეთის ურთიერთობა ახალ აქტიურ ფაზაში შევიდა.

2006 წლის მარტში საქართველოში ვიზიტად იმყოფებოდა თურქეთის პრეზიდენტი აჰმედ ნეჯდეთ სეზერი, რომელმაც კიდევ ერთხელ დაადასტურა ორ ქვეყანას შორის მჭიდრო თანამშრომლობის აუცილებლობა.

ბოლო წლებში, თურქეთი საქართველოს მთავარი სავაჭრო პარტნიორია. 2004 წლისათვის სავაჭრო ბრუნვამ 300 მლნ. დოლარი შეადგინა. ხოლო, აქ ჩადებული თურქული კაპიტალის მოცულობა 100 მლნ. დოლარისა იყო. ამის ერთ-ერთი მიზეზი, თურქეთში სასურველი პროდუქციის ხელსაყრელ ფასად შექმნა და უპრობლემო ტრანსპორტირება გახლავთ. თურქეთიდან საქართველოში ძირითადად სამშენებლო მასალის იმპორტი ხორციელდება, რაც გამოწვეულია შიდა ბაზრის მოთხოვნით. შემდეგ მოდის ქალაქის ნაწარმი, საყოფაცხოვრებო ტექნიკა, ტანსაცმელი და სხვა პროდუქტები. საქართველოდან, როგორც 90-იან წლებში, ახალი საუკუნის დასაწყისშიც, ხდება შავი ლითონის, ფეროშენადნობების, ავტომობილების და ტრიკოტაჟის ნაწარმის ექსპორტი. 2012 წლიდან დაიწყო ხორბლის ექსპორტიც.

მჭიდრო თანამშრომლობის ერთ-ერთი მაგალითია 2006 წლის 10 თებერვალს ორ ქვეყანას შორის სავიზო რეჟიმის გაუქმება. 2012 წლიდან კი, ორივე ამ სახელმწიფოს მოქალაქეებს საერთო საზღვრის გადასაკვეთად საერთაშორისო პასპორტის ქონაც კი აღარ სჭირდებათ, საამისოდ პირადობის მოწმობაც საკმარისია. ამასთან, საქართველომ 2007 წელს თურქეთთან თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმება დადო.

თურქეთიდან ყოველწლიური იმპორტის მთლიანი ღირებულება 2007 წლიდან უფრო მაღალია, ვიდრე რუსეთიდან იმპორტირებული საქონლისა და მომსახურების მთლიანი ღირებულება. დღესდღეობით თურქეთის ეკონომიკური გავლენა განსაკუთრებით დიდია აჭარაში, საქართველოში თურქული ინვესტიციების დიდი ნაწილი სწორედ ამ რეგიონს ხმარდება, ძირითადად მცირე და საშუალო ბიზნესში. თურქულ კომპანიებს თურქეთთან გეოგრაფი-

ული სიახლოვის გარდა, ბათუმის საერთაშორისო დონის ტურისტულ ცენტრად ქცევის მოლოდინი იზიდავს.

გარდა ეკონომიკური სფეროსა, თურქეთი ცდილობს პოლიტიკური პოზიციების განმტკიცებასაც. მას შემდეგ, რაც გადაიხედა სამხრეთ კავკასიის მიმართ თურქეთის საგარეო-პოლიტიკური კურსი და შეიცვალა მისი მიდგომები რეგიონთან, თურქეთი ახდენს საკუთარი ძალის დემონსტრირებას სამხრეთ კავკასიაში. ამ მხრივ, თურქეთის დიპლომატია აქტიურად მუშაობს ბოლო ორი ათეული წლის განმავლობაში. ანკარამ, სამხრეთ კავკასიის სახელმწიფოებს და საერთაშორისო საზოგადოებას რეგიონალური უსაფრთხოების საკითხების დარეგულირების ორი მოდელი შესთავაზა. თუმცა, ვერც „კავკასიის სტაბილურობის პაქტი“ და ვერც „კავკასიური უსაფრთხოების პლატფორმა“ ვერ იქცა რეალური განხილვის საგნად. რადგან, რუსეთს სხვაგვარად ესმის უსაფრთხოება სამხრეთ კავკასიაში და ამავე დროს მის ინტერესთა სფეროში არ შედის რეგიონში სხვა ძალების გავლენის გაზრდა.

მიუხედავად იმ პოლიტიკურ-ეკონომიკური ურთიერთობისა, რაც ანკარის მთავრობას აქვს სამხრეთ კავკასიასთან, თურქეთის ურთიერთობა რეგიონის ქვეყნებთან მაინც სხვადასხვაგვარია. ურთიერთობები საქართველოსა და აზერბაიჯანთან შედარებით ნათელი და ურთიერთ დაკავშირებულია. თურქეთის მთავრობა საქართველოსა და აზერბაიჯანს სცნობს ახალგაზრდა პარტნიორ სახელმწიფოებად, ამ ქვეყნებთან ურთიერთობების დამყარებით და გაუმჯობესებით, თურქეთი უზრუნველყოფს თავისი მიზნის მიღწევას გახდეს ენერგორესურსების ტრანზიტორი ევროპის ქვეყნებისათვის. ეს ურთიერთობები ასევე უზრუნველყოფს სხვა სექტორში თურქული კაპიტალის ზრდას საქართველოსა და აზერბაიჯანში და მომსახურებისათვის დამატებითი ბაზრის შექმნას.

§ 2. 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომი და თურქეთის პოზიცია

მეოცე საუკუნეში მსოფლიო შეეჩვია, რომ კავკასია და შუა აზია საბჭოთა კავშირის გავლენის სფერო იყო, მაგრამ სსრკ-ს დანგრევასთან ერთად დასავლეთი და განსაკუთრებით აშშ ცდილობს რეგიონის ძირითადი მოთამაშე იყოს. ერთ-ერთ მთავარ ამოცანას წარმოადგენს ნავთობის მიწოდება რუსეთის გვერდის ავლით და არ

დაუშვას რეგიონში მოსკოვის კონტროლის აღდგენა. ამ ამოცანის გადაჭრისას საქართველო განიხილებოდა როგორც ყველაზე უფრო მისაღები, დასავლეთზე ორიენტირებული ქვეყანა, რომლის გავლითაც მოხდებოდა რეგიონის ნავთობპროდუქტების უზარმაზარი რესურსების უსაფრთხო ტრანსპორტირება.

ნავთობის საქართველოზე გავლით ტრანსპორტირებისათვის 2005 წელს დასრულდა ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენი, რაც აშშ პოლიტიკის წარმატებად უნდა ჩაითვალოს. ნავთობსადენი უზრუნველყოფდა ენერგორესურსების დივერსიფიცირებას, რასაც ახლო აღმოსავლეთის რეგიონის არასტაბილურობის გამო, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა.

ენერგეტიკული დამოუკიდებლობის თვალსაზრისით, საქართველო ევროკავშირისათვის მნიშვნელოვან როლს წარმოადგენს. სწორედ მისი ტერიტორიის გავლით არის შესაძლებელი ნავთობის და გაზსადენების საშუალებით კასპის რეგიონიდან ენერგორესურსების მიწოდება რუსეთის გვერდის ავლით. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ, საქართველოს, რომ შეძლებოდა ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნება, იგი გახდებოდა ქვეყანა, რომელიც შეძლებდა შეესუსტებინა დასავლეთის რუსეთზე ენერგო დამოკიდებულება. თუმცა 2008 წლის ომის შემდეგ, სრულიად ნათელი გახდა, რომ ეს პროექტი უსაფრთხო არ არის. ე.წ. სამხრეთ ოსეთის კონფლიქტის ესკალაციამ და რუსეთის მიერ სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობის აღიარებამ რეგიონის სტაბილურობის საკითხი ეჭვქვეშ დააყენა.

გამოსავალი აქედან იყო კონფლიქტის გაყინვა. ამიტომაც დასავლეთმა რუსეთთან დაიწყო სერიოზული მოლაპარაკებები ნატოს გაფართოებასთან დაკავშირებით. აშშ-ს მოუწია თავისი გადაწყვეტილების შეჩერება აღმოსავლეთ ევროპაში რაკეტაწინააღმდეგო სისტემების განლაგების შესახებ, ხოლო სააკაშვილს კი ისეთი რიტორიკის შეწყვეტა, თითქოსდა საქართველო უკვე ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის წევრი იყო. მოსკოვი კი უნდა შეგუებოდა სტატუს კვო სიტუაციას კავკასიაში მიუხედავად იმისა, რომ მან აღიარა სამხრეთ ოსეთის და აფხაზეთის დამოუკიდებლობა.

რამდენიმე ასპექტის გამო თურქეთი ვერ განიხილავს ამ კონფლიქტს მხოლოდ, როგორც დაპირისპირებას საქართველოს ე.წ. სამხრეთ ოსეთსა და რუსეთს შორის. რუსეთი ამ დაპირისპირების

ეპიცენტრშია. თურქეთი, თავისი სტრატეგიული ინტერესებიდან გამომდინარე, საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას პრინციპულად უჭერს მხარს. ამასთან, თურქეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსახლებული ხალხები ოსები-სადმი სიმპათიებით გამოირჩევიან. მაგრამ ანკარა დაინტერესებულია მოსკოვთან სტრატეგიული ურთიერთობების გაღრმავებით. ამ ვითარებაში ძნელად არის წარმოსადგენი, რომ თურქეთი ღიად დაუჭერდა მხარს რომელიმე მხარეს.

კონფლიქტის პერიოდში ანკარამ პასიური პოზიცია დაიკავა, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ჰუმანიტარული სახის ღონისძიებებს. 11-12 აგვისტოს პრემიერ-მინისტრმა რეჯებ ტაიპ ერდოღანმა და პრეზიდენტმა აბდულაჰ გიულმა გააკეთეს განცხადება (ერდოღანი 13 აგვისტოს მოსკოვში, ხოლო 14 აგვისტოს თბილისში ჩამოვიდა, საფრანგეთის პრეზიდენტ სარკოზის ვიზიტიდან ერთი დღის შემდეგ)

თურქეთის შემთხვევაში, როგორც ქვეყნის პრემიერ მინისტრმა რეჯებ ტაიპ ერდოღანმა განაცხადა, რუსეთ-საქართველოს ომი საფრთხის შემცველია, რადგან თურქეთი უშუალოდ ემეზობლება საქართველოს. სწორედ ამიტომ ერდოღანი მოუწოდებდა როგორც რუსეთის, ასევე საქართველოს ლიდერებს, რათა შეწყვეტილიყო საომარი მოქმედებები საქართველოში. საინტერესოა, რომ ამავე პერიოდში შედგა სატელეფონო საუბარი თურქეთის პრეზიდენტს აბდულა გიულისა და რუსეთის იმ დროინდელ პრეზიდენტს დიმიტრი მედვედევს შორის, რომელშიც ქვეყნის პირველმა პირებმა ისაუბრეს იმ ზომების მიღების აუცილებლობის შესახებ, რაც რეგიონში სიმშვიდისა და უსაფრთხოების გარანტი იქნება.

§ 3. საქართველო-თურქეთის ურთიერთობათა სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული ასპექტები 2000-იან წლებში

როგორც ზემოთ აღინიშნა, თურქეთის საქართველოსთან ურთიერთობა განსაკუთრებული მზარდი ტემპებით ვითარდება 2002 წლის შემდეგ, რაც ქვეყნის სათავეში სამართლიანობისა და განვითარების პარტია მოვიდა“ იყენებს რა „რბილი ძალის“ ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, კულტურულ ინსტრუმენტებს, თურქეთი აქტიურად

შემოვიდა საქართველოში და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მასზე.

თურქეთის „რბილი ძალის“ პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები მოიცავს ეკონომიკურ და კულტურულ თანამშრომლობას, თურქული ენის პოპულარიზებას, თანამშრომლობას განათლებისა და მეცნიერების სფეროში. ამ პოლიტიკის განხორციელებას საქართველოში, გარკვეულ წილად, ჩვენი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკამაც შეუწყო ხელი მას შემდეგ, რაც „ვარდების რევოლუციის“ შედეგად ხელისუფლების სათავეში მიხეილ სააკაშვილი მოვიდა და ქვეყნის საგარეო პოლიტიკის ერთ-ერთ ძირითად პრიორიტეტად თურქეთთან ურთიერთობები გამოცხადდა. ორი ქვეყნის შიგნით განვითარებულმა პოლიტიკურმა პროცესებმა ისინი კიდევ უფრო დაახლოვა. ეს ურთიერთობები კიდევ უფრო განმტკიცდა ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის (2006 წლის ივლისი) და ბაქო-თბილისი-ერზრუმის გაზსადენის (2007 წლის მარტის) გახსნის, აგრეთვე ბაქო-თბილისი-ყარსის რკინიგზის პროექტის ჩაშვების შემდეგ.

თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობაში უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია ენერგოპროექტების განხორციელებას, რომელთა შორის გეოპოლიტიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით ყველაზე მნიშვნელოვანია ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის (BTC) პროექტი.

პროექტი დიდ გავლენას ახდენს თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობაზე და მას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს თურქეთის საგარეო პოლიტიკაში. 1990-იანი წლების დასაწყისიდან მოყოლებული, თურქეთის მთავრობა ძალისხმევას არ იშურებდა, ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენით, თურქეთის გავლით მსოფლიო ბაზრისათვის მიეწოდებინა კასპიის რეგიონის ნავთობი. პროექტზე საფუძველის ჩაყრას სასიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა საქართველოსათვის იქედან გამომდინარე, რომ საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ქვეყანაში მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაში იყო, პროექტი კი ამ მდგომარეობის გაუმჯობესების საშუალებას იძლეოდა.

მილსადენის სიგრძე 1760 კილომეტრია. აზერბაიჯანში მილსადენი სიგრძე 442 კილომეტრი, საქართველოში 248 კილომეტრი და თურქეთში 1070 კილომეტრი.

თურქეთის მთავრობას დიდი ძალისხმევა დასჭირდა იმისთვის, რომ ბაქო-ჯეიჰანის პროექტი განხორციელებულიყო. ამ პრო-

ექტის განხორციელება თავისთავად გულისხმობს რუსეთის თამაშ-გარე მდგომარეობაში დატოვებას. ამ უკანასკნელს 90-იან წლებში დიდი გავლენა ჰქონდა კავკასიის და კასპიის ზღვის რეგიონში და მთავარი მაკონტროლებელ სახელმწიფოს წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე, მას არანაირად აწყობდა ამ პროექტის განხორციელება, რადგანაც ამას მოყვებოდა კავკასიაში, ცენტრალურ აზიასა და კასპიის რეგიონში სხვა სახელმწიფოების გამოჩენა.

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის განხორციელების მიზნით, 1998 წლის 29 ოქტომბერში თურქეთის პრეზიდენტ სულეიმან დემირელის, აზერბაიჯანის პრეზიდენტ ჰაიდარ ალიევის, საქართველოს პრეზიდენტ ედუარდ შევარდნაძის, ყაზახეთის პრეზიდენტის ნურსულთან ნაზარბაევის და უზბეკეთის პრეზიდენტის ისლამ ქარიმოვის მიერ ხელმოწერილ იქნა „ანკარის დეკლარაცია“. 1999 წლის ნოემბერში სტამბოლის სამიტზე თურქეთის მთავრობამ ხელი მოაწერა საგარანტიო შეთანხმებას, რომლითაც აიღო ვალდებულება ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის ნავთობსადენის კომერციული თვალსაზრისით კონკურენტუნარიანობის მიზნით აენახა ზღაურები ნავთობსადენის თვითღირებულება, თუ იგი აღემატებოდა 2,7 მილიარდ დოლარს. გარდა ამისა, აღნიშნული შეთანხმებით გათვალისწინებული იყო BTC მილსადენის მშენებლობის დასრულება ოთხ ნახევარ წელიწადში.

მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე გრძელი BTC მილსადენის მშენებლობას საფუძველი ჩაეყარა 2002 წლის 18 სექტემბერს ბაქოში და ექსპლუატაციაში შევიდა 2005 წლის 25 მაისს, როდესაც გაიხსნა აზერბაიჯანის მონაკვეთი. საქართველოს ტერიტორიაზე მონაკვეთი გაიხსნა 2005 წლის 12 ოქტომბერს. მილსადენი სრულ ექსპლუატაციაში შევიდა 2006 წელს. მილსადენის მშენებლობა დაახლოებით 4 მილიარდი აშშ დოლარი დაჯდა.

ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანის მილსადენი არამხოლოდ ეკონომიკური, არამედ გეოპოლიტიკური მნიშვნელობის მქონე ენერჯოპროექტია. ეს არის პირველი პროექტი, რომელიც განხორციელდა რეგიონში რუსეთის მონაწილეობის გარეშე. პროექტმა შეიცვალა გეოპოლიტიკური ბალანსი სამხრეთ კავკასიაში. BTC თავის დროზე, ქართული მხარის მიერ, ჩვენი ქვეყნისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის მქონე პროექტად იქნა შეფასებული. საქართველო პროექტის საშუალებით ხდებოდა იმ უმნიშვნელოვანესი ჯაჭვის ერთ-ერთი

მაკავშირებელი რგოლი, რომლითაც მოხდებოდა კასპიის ზღვის აუზიდან, საქართველოს გავლით და რაც მთავარია რუსეთის გვერდის ავლით, ევროპაში თურქეთიდან ნავთობის მიწოდება.

XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული წარმატებით ვითარდება თურქეთსა და საქართველოს შორის პოლიტიკური, სავაჭრო და ეკონომიკური ურთიერთობები. თურქეთისკენ ძირითადი საექსპორტო საქონელი იყო: ელექტროენერგია, ლითონები, სასუქები, ტანსაცმელი, თევზეული და ავტომობილები; ამავდროულად, მთავარ იმპორტს თურქეთიდან წარმოადგენდა ლითონები, ფარმაცევტული საქონელი, ავეჯი, ქაღალდი, კაბელები და სხვა

2011 წლისთვის საქართველოს იმპორტში ყველაზე დიდი წილი ეკუთვნოდა თურქეთს - 18%-ზე მეტი, მაშინ როცა რუსეთის წილი იყო 5,5%, აზერბაიჯანის - 8,6, უკრაინის - 10%. თურქეთს წამყვანი ადგილი ეჭირა საქართველოდან ექსპორტის მხრივაც.

გარდა ეკონომიკური და სავაჭრო ურთიერთობებისა, თურქეთ-საქართველოს შორის იყო და არის მჭიდრო კავშირები განათლებისა და კულტურის სფეროში. რომელიც, ბოლო ოცი ათწლეულის განმავლობაში, განსაკუთრებით განვითარდა.

კულტურული და სამეცნიერო ურთიერთობები მას შემდეგ უფრო გაღრმავდა, რაც თურქეთ-საქართველოს შორის აღსდგა ურთიერთობები სახელმწიფო დონეზე. დაიწყო სტუდენტების, მეცნიერების, დოქტორანტების მივლინებები თურქეთისა და საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში. სისტემატური ხასიათი შეიძინა ხელოვნების ოსტატთა, აგრეთვე თვითშემოქმედებითი მხატვრული კოლექტივების გაცვლამ.

თურქეთის უმაღლეს სასწავლებელში განათლების მიღება შეუძლია საქართველოს ნებისმიერ მოქალაქეს, რომლის სწავლება ფინანსდება თურქეთის რესპუბლიკის მიერ. ასევე საქართველოში განათლება შეუძლია მიიღოს თურქეთის ნებისმიერ მოქალაქეს.

განათლებისა და კულტურის სფერო არის საშუალება, რომელიც უფრო აახლოებს ერებს და ხელს უწყობს მათ შორის ურთიერთობების გაღრმავებას, ხალხის დაახლოებას. აქედან გამომდინარე, 90-იანი წლების ბოლოს დაწყებული ეს ურთიერთობა, გახდა ერთ-ერთი კარგი საშუალება ქართველი და თურქი ხალხის დასახლოებლად, „არა ფორმალურ“ გარემოში. ეს ურთიერთობები დღითიდღე უფრო ღრმავდება.

დასკვნები:

- საქართველოს დემოკრატიული რეპუბლიკის გამოცხადების გარიჟრაჟზე ქართულ-თურქული ურთიერთობები ვერ განვითარდა კეთილმეზობლურ ჩარჩოებში. ბრესტის ზავის შესაბამისად ოსმალეთმა მოახდინა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, ბათუმის ოლქის ოკუპაცია 1918 წლის აპრილში. სამწუხაროდ, კომპრომისის მიღწევა შეუძლებელი აღმოჩნდა ტრაპიზონისა და ბათუმის კონფერენციებზე.
- ერთ-ერთი პირველი სახელმწიფო (გერმანიის შემდეგ), რომელმაც აღიარა საქართველოს დამოუკიდებლობა, იყო თურქეთი. ეს მოხდა, პრაქტიკულად, ბათუმის დათმობის ხარჯზე, თუმცა ამან, საბოლოო ჯამში, საბჭოთა ოკუპაციისგან ვერ იხსნა ქვეყანა.
- 1918 წლის ივლისში ჩატარებული ე. წ. „რეფერენდუმის“ შედეგების საფუძველზე სულთნის მთავრობამ არტაანი და ბათუმი ოსმალეთთან შეერთებულად გამოაცხადა, მაგრამ იგი არ ცნო არათუ მხოლოდ საქართველომ, არამედ არცერთმა სახელმწიფომ, მათ შორის თურქეთის მოკავშირე გერმანიამაც, რადგან იგი არაკანონიერ საფუძველზე და ძალადობრივ პირობებში ჩატარდა.
- 1919 წელს თურქეთის ხელისუფლება შეეცადა სიტუაციის არევის საქართველოს სამხრეთ ნაწილში ე.წ. „ყარსის რესპუბლიკის“ შექმნით, მაგრამ ეს წამოწყება მარცხით დასრულდა. ამ პერიოდში თავად თურქეთი იდგა დიდი გამოწვევის - ქვეყნის დაქუცმაცების საფრთხის წინაშე, საიდანაც 20-იანი წლების დასაწყისში, მუსტაფა ქემალ ათათურქის ძალისხმევით, იგი წელში გამართული გამოვიდა.
- 1921 წლის თებერვალში ქემალისტურმა თურქეთმა აღიარა საქართველო თავის იმდროინდელ საზღვრებში, მაგრამ ამ ახალ სამეზობლო-მეგობრულ ურთიერთობებს იმ ხანად გაგრძელება არ ეწერა, რადგან რამდენიმე კვირაში ქვეყანა ბოლშევიკური აგრესიის მსხვერპლი გახდა.
- 1921 წლის მარტში ბათუმი კვლავ აღმოჩნდა თურქეთის მიერ საქართველოსგან ჩამოცილების საფრთხის წინაშე. თუმცა ქართველი ხალხის დიდი წინააღმდეგობისა და მოსკოვში მიღწეული შეთანხმების გამო, ეს წამოწყება, საბედნიეროდ, ვერ განხორციელდა.

- 1921 წლის 16 მარტს მოსკოვში რუსეთსა და თურქეთს შორის დაიდო ხელშეკრულება, რომელშიც გაიწერა ის ძირითადი დებულებები, რამაც ასახვა ჰპოვა 1921 წლის 13 ოქტომბერს ყარსში ხელმოწერილ დოკუმენტში. ფაქტობრივად, ამიერკავკასიის რესპუბლიკების თურქეთთან საზღვრის საკითხი, ამ რესპუბლიკების მესვეურთა დაუკითხავად, გადაწყდა ჯერ მოსკოვში, ყარსში კი საბჭოთა აზერბაიჯანის, საბჭოთა სომხეთისა და საბჭოთა საქართველოს წარმომადგენელთა მხრიდან ხელმოწერებით დადასტურდა ორ იმპერიას შორის მიღწეული კომპრომისი.
- არაღიარებულმა ბოლშევიკურმა რუსეთმა მოსკოვში ხელშეკრულება დადო არაღიარებულ ქემალისტურ თურქეთთან იმ ტერიტორიებზე (სხვათა შორის), რომლებიც ფორმალურად მათ არ ეკუთვნოდათ. ყარსში კი მოსკოვის ხელშეკრულების პირობების აღიარება ხელმოწერით დადასტურეს საბჭოთა საქართველოს იმ მთავრობის წარმომადგენლებმა, რომლებიც არ გამოხატავდნენ ქართველი ხალხის ნებას და ხელისუფლებაში რამდენიმე თვით ადრე მოვიდნენ უცხო ძალაზე დაყრდნობით, სამხედრო აგრესიის გზით. მიუხედავად ამისა, ყარსის ხელშეკრულება სიცოცხლისუნარიანი აღმოჩნდა და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ თურქეთთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის საფუძვლად იქნა აღიარებული.
- 1922 წლიდან საქართველო საბჭოთა კავშირის ერთ-ერთი მოკავშირე რესპუბლიკა იყო, შესაბამისად, ქართულ-თურქული ურთიერთობები სსრკ-თურქეთის ურთიერთობების ჭრილში განიხილება. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში ორი ქვეყნის ურთიერთობების მნიშვნელოვან პრობლემას, სრუტეებთან ერთად, საქართველოს და სომხეთის ისტორიული ტერიტორიების საკითხთან არსებული წინააღმდეგობები წარმოადგენდა. თურქეთის მიერ მიტაცებული მიწა-წყლის დაბრუნების კამპანიაში 1945 წლის დეკემბრიდან აქტიურად ჩაერთო ქართული მხარეც.
- საბჭოთა კავშირმა თურქეთთან მიმართებაში თავისი პრეტენზიები წამოაყენა, რომელიც თანდათან დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის პირველი დაპირისპირების არენად იქცა. მსოფლიო დიპლომატია აქტიურად ამოქმედდა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ. ბოლოს და ბოლოს, 1953 წლის 30 მაისს სსრკ იძულებული გახდა, თურქეთისადმი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიულ პრეტენზიებზე

- ოფიციალურად ეთქვა უარი და ამ მიწების შემოერთებაზე ხელი აეღო. ამით საქართველომ საბოლოოდ დაკარგა ტაო-კლარჯეთის, კოლა-არტანისა და ლაზეთ-ჭანეთის დაბრუნების შანსი.
- თურქეთის რესპუბლიკამ თითქმის მთელი XX საუკუნის მეორე ნახევრის განმავლობაში მოახერხა საფუძვლიანად შეეცვალა ამ პროვინციების ეთნიკური და დემოგრაფიული სურათი. ქართველთა დიდი ნაწილი თურქეთის შიდა პროვინციებში გადაასახლეს, რაც ჩვენი ერის დიდი ტრაგედია იყო.
  - თურქეთი ერთ-ერთი პირველი სახელმწიფო იყო, რომელმაც საქართველოს დამოუკიდებლობა ცნო. თურქეთის მაშინდელი ხელისუფლება ცდილობდა გადაედგა ნაბიჯები საქართველო-თურქეთის პოლიტიკურ-ეკონომიკური ურთიერთობების ინტენსიურად განვითარებისათვის. მძიმე ეკონომიკურ და ფინანსურ მდგომარეობაში მყოფი საქართველოსთვის მეზობელმა თურქეთმა დადებითი როლი შეასრულა. ამ პირობებში საქართველოს სასიცოცხლოდ ჭირდებოდა ახალი პარტნიორები და შესაძლებლობები, საკვების და ძირითადი სამომხმარებლო საქონლის მიწოდების უზრუნველყოფა. ასეთი მხარდაჭერა სწრაფად გამოჩნდა თურქეთიდან, რომელიც რამდენიმე წელიწადში საქართველოს ერთ-ერთი მთავარი საექსპორტო პარტნიორი და ინვესტორი გახდა.
  - თუ ოსმალეთის იმპერია საქართველოს შენარჩუნებისთვის ისტორიულად „ხისტ ძალას“ იყენებდა, 90-იანი წლებიდან, განსაკუთრებით კი XXI საუკუნის დასაწყისიდან მან „რბილი ძალის“ პოლიტიკა არჩია. მიუხედავად ორ სახელმწიფოს შორის ურთიერთობებში არსებული მთელი რიგი დადებითი მომენტებისა, თურქული რბილი ძალის გააქტიურება გარკვეულ საფრთხეებთან არის დაკავშირებული და საქართველოს წინაშე მთელ რიგ გამოწვევებს აყენებს.
  - პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოში, თურქული „რბილი ძალა“ ვლინდება მის ეკონომიკურ, კულტურულ, საგანმანათლებლო ექსპანსიაში - კარგად დადგმულ თურქულ სერიალებში, სასწავლო დაწესებულებების, მათ შორის უნივერსიტეტების გახსნაში, რომელთა მიერ გამოშვებულ კადრებს უჩნდებათ ლოიალობის გრძნობა უცხო ქვეყნის მიმართ.
  - ქართველი და უცხოელი ავტორების შეფასებით, დღეს რეგიონის ქვეყნებზე ზეგავლენის გაძლიერების მიზნით, რბილი ძალის გამო-

ყენება თურქული სამეზობლო პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ნაწილია. თავის მხრივ, რბილი ძალის შემადგენელია ლობიზმი, რომელიც აქტიურად გამოიყენება პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ, სამხედრო, საგანმანათლებლო სფეროებში და სხვადასხვა ფორმით ვლინდება.

- რბილი ძალის პოლიტიკის ერთ-ერთ სამიზნედ ითვლება, ეკონომიკური ურთიერთობები და ეროვნულ ბაზარზე შეღწევა, ზეგავლენის მოხდენა და ბაზრის დაპყრობა. შესაბამისად, საქართველოში თურქული კომპანიების ასეთი რაოდენობით შემოდინება შეიძლება განპირობებული იყოს თურქული მხარის ზემოქმედებით, რაც აიხსნება ქართველ მაღალჩინოსნებისა და გადაწყვეტილების მიმღებ პირებზე ზეგავლენის მოხდენით.
- თურქული რბილი ძალის პოლიტიკის გამოვლინებად შეიძლება მივიჩნიოთ აგრეთვე მისი ურთიერთობები აფხაზეთთან. თურქეთი საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას აღიარებს, მაგრამ ეკონომიკურ და საზოგადოებრივ დონეზე მჭიდროდ თანამშრომლობს აფხაზეთის დე ფაქტო ხელისუფლებასთან. დღეს თურქეთში უფრო მეტი ეთნიკური წარმოშობის აფხაზი ცხოვრობს, ვიდრე თავად აფხაზეთში. შესაბამისად, მოქმედებისათვის ნაყოფიერ ნიადაგია. თურქეთის აფხაზური დიასპორის ჯგუფები, თურქეთის მთავრობის ლობისტური ორგანიზაციების ფუნქციას ასრულებენ და მათი გამოყენება სახვადასხვა - თურქეთის სამთავრობო წრეების, არაფორმალურ, საკომუნიკაციო, ეკონომიკურ, კულტურულ და ა.შ მიმართულებებით შეიძლება.
- საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ქართულ-თურქული ურთიერთობების ახალი ეტაპი დაიწყო. 1992 წლის 30 ივლისს თბილისში საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარემ ედუარდ შევარდნაძემ და თურქეთის მაშინდელმა პრემიერ-მინისტრმა სულიემან დემირელმა ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას, რომლის პრეამბულაში ნათქვამია: „მხარეები აცხადებენ, რომ დაიცავენ მათ შორის დადებულ ხელშეკრულებებს და შეთანხმებებს, დაწყებული 1921 წლის 13 ოქტომბრის ყარსის შეთანხმებით.
- თურქეთმა, გარკვეულწილად, ჩაანაცვლა რუსეთი და, როგორც ნატოს წევრი ქვეყანა, გახდა საქართველოს სტრატეგიული მოკავშირე და უდიდესი სავაჭრო პარტნიორი. დღეს სწორედ თურქეთის კერძო სექტორია საქართველოს ეკონომიკის უმსხვილესი ინვესტორი.

ქვეყნებს შორის მოქმედებს თავისუფალი ვაჭრობის რეჟიმი. ორივე ქვეყნის მოქალაქეები სარგებლობენ ქვეყნებს შორის მიმოსვლის გამარტივებული წესით. თურქეთი, საქართველოსთან ერთად, ჩართულია რეგიონულ და საერთაშორისო ენერჯო პროექტებში და კორიდორის მნიშვნელოვან სატრანზიტო ქვეყანას წარმოადგენს, ამიტომაც ამ ორი ქვეყნის ურთიერთობებს დიდი როლი ეკისრება რეგიონის როგორც ეკონომიკურ, პოლიტიკურ ისე სტრატეგიულ განვითარებასა და უსაფრთხოების განმტკიცებაში.

- 1990-იანი წლების შუა პერიოდიდან ქართულ-თურქული ურთიერთობები უფრო აქტიური ტემპებით განვითარდა, რასაც სტიმული საქართველოს დსთ-ში გაერთიანებამ მისცა. ეს კი პოტენციურად რეგიონში რუსეთის გაძლიერებას მოასწავებდა და ეჭვქვეშ აყენებდა თურქულენოვან სახელმწიფოებში „თურქული მოდელის“ განხორციელების შესაძლებლობას. მაგრამ გადამწყვეტი აღმოჩნდა ის ფაქტორი, რომ საქართველომ თურქეთისთვის რეგიონის ენერგეტიკული პროექტების განხორციელებაში პრიორიტეტული მნიშვნელობა მოიპოვა. ჯერ კიდევ 1999 წელს ეუთოს სტამბოლოს სამიტზე მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება საქართველოს, როგორც ტრანზიტული სახელმწიფოს, მსხვილ პროექტებში ჩართვის შესახებ. თურქეთმა მიზნად დაისახა ქვეყანაზე საკუთარი გავლენის გაძლიერება.
- ორი ქვეყნის ურთიერთობებში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ურთიერთობებს საგანმანათლებლო სფეროში. განათლების მეშვეობით ადამიანებს უყალიბდებათ სხვადასხვა ღირებულებები, სიმპათიები და პოზიტიური განწყობა. ეს გარემოება ქმნის ზემოქმედების ბერკეტს. პირველ რიგში, იგი ზეგავლენას ახდენს ახალგაზრდა თაობაზე, სწორედ ეს არის ადამიანის ცხოვრებაში სოციალიზაციის აქტიური ფაზა, როდესაც ადამიანი პიროვნებად ყალიბდება, რომელსაც საზოგადოებრივი აზრის შექმნაში საკუთარი წვლილი შეაქვს.
- მნიშვნელოვანია ორი ქვეყნის ურთიერთობების კულტურული ასპექტები. ამ მიმართულებით ხდება სხვადასხვა ღირებულებების წინა ფლანგზე წამოწევა და მათი პოპულარიზება. საქართველოში მრავალად არის წარმოდგენილი თურქული ტრადიციული და კულტურული ღონისძიებები (კულტურულ-ისტორიული ფესტივალები, ლიტერატურული გამოფენები, ტრადიციული ღონისძიებები, დღესასწაულები, კულინარია, და ა.შ.) რომელთა პოპულარი-

ზება საკმაოდ წარმატებით ხდება. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საყურადღებოა თურქული სერიალებისა და ფილმების ჩვენების ინტენსიობა. ეს ფილმები თურქულ იდენტობას საუკეთესო მხრიდან წარმოაჩენს, რომელთა ყურების შემდეგ რთულია მოხიბლული არ დარჩე თურქეთის ისტორიით, კულტურითა თუ ტრადიციებით.

- რბილი ძალის გავლენის შერბილება შესაძლებელია პროცესის კონტროლით და ანალიზით, კანონმდებლობაში მიზანმიმართული ცვლილებების შეტანით, სადაზვერვო სამსახურის მიერ ოპერატიული, ანალიტიკური მონაცემების შეგროვებით, მათი ანალიზით და მოსალოდნელი საფრთხეების პრევენციით, პროცესში მეცნიერების სხვადასხვა სფეროს წარმომადგენელთა ჩართვით.
- სახელმწიფოს მხრიდან აუცილებელია ქართული დიასპორების მხარდაჭერა, მათ პრობლემებში გარკვევა, ახალგაზრდობის დაინტერესება და ჩართულობა დიასპორის საქმიანობაში.
- ეთნიკური და რელიგიური სიჭრელით გამორჩეულ რეგიონებში მცხოვრები საქართველოს მოქალაქეებისათვის უნდა იყოს უზრუნველყოფილი:
  - ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება;
  - სოფლის მეურნეობის შემდგომი განვითარება;
  - სამუშაო ადგილების შექმნა და უმუშევრობის შემცირება, რაც პოტენციურად შეამცირებს შრომით მიგრაციას;
  - განათლების დონის ამაღლება, სახელმწიფო ენის ცოდნის უზრუნველყოფა;
  - ქართული ენის, კულტურის, ისტორიის და ა.შ პოპულარიზაცია;
  - ახალგაზრდების სტიმულირება და მხარდაჭერა;
  - საქართველოს დემოგრაფიული პრობლემების მოსაგვარებლად სახელმწიფოს მიერ მრავალშვილიანი ოჯახების ხელშეწყობა და მატერიალური სტიმულირება;
  - ჯანდაცვის ხარისხის გაუმჯობესება.

**ჯემალ ბერიძის
გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომები:**

1. საქართველოს ტერიტორიების საკითხი ტრაპიზონისა და ბათუმის კონფერენციებზე, კრ. ბათუმი - წარსული და თანამედროვეობა, VIII, ბათ., 2017.
2. Beridze J., Turkey in Geopotics of the Cauvasus during 1990s, Science Review, 6(13), July, vol. 2, Warsaw, 2018.
3. პოლიტიკური პარტიების აღმოცენება რესპუბლიკამდელ თურქეთში, სტუ სამეცნიერო შრომების კრებული „განათლება“, № 3 (26), თბ., 2019.
4. პირველი თურქული პარტიები XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის დასაწყისში, აღმოსავლეთმცოდნეობის მაცნე, 2, ბსუ აღმოსავლეთმცოდნეობის დეპარტამენტი, ბათ., 2019 (იბეჭდება).

კონფერენციაში მონაწილეობა:

1. საქართველოს ტერიტორიების საკითხი ტრაპიზონისა და ბათუმის კონფერენციებზე, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის - ბათუმი, წარსული და თანამედროვეობა - მასალები, 2017 წლის 1-2 სექტემბერი, ბათუმი.
2. Turkey in Geopotics of the Cauvasus during 1990s, III International Scientific and Practical Conference “Social and Economic Aspects of Education in Modern Society”, June, 18, 2018, Warsaw, Poland.

Batumi Shota Rustaveli State University
Faculty of Humanities
Department of History, Archaeology and Ethnology

Jemal Beridze

**The Socio-political and Cultural-economic
Relations of Georgia and Turkey at the
Modern Stage (1992-2012)**

Specialty: History of Georgia

Annotation

**of the dissertation submitted to obtain the degree of the
PhD in History**

Batumi - 2019

The defense of the dissertation will take place **on December 14, 2019, at 14:00 p.m.**, at the meeting of Dissertation Board of the Faculty of Humanities of BSU.

Address: Batumi Shota Rustaveli State University, 35 Ninoshvili Str., auditorium №32.

Dissertation work is available at the library of BSU, as well as on the website of the university (www.bsu.edu.ge).

The thesis was prepared in the Department of History, Archeology and Ethnology of the Faculty of Humanities of BSU.

Scientific adviser:

Irakli Baramidze, BSU Associate Professor.

Appraisers:

Jemal Karalidze, BSU Associate Professor;

Emzar Makaradze, BSU Professor.

Roin Kavrelishvili, Professor of Samtskhe-Javakheti University.

Secretary of the Dissertation Board

Natia Phartenadze, Associate Professor

Relevancy of the research topic. The Republic of Turkey is the neighbor, friend and strategic partner of Georgia. Over the centuries, our relationship with the Ottoman Empire (the successor of which is today's Turkey) was developing in non-linear way: there were periods of confrontation and peaceful coexistence, military-political and cultural-economic relations. However, today the situation has changed: after restoration of State Independence of Georgia (April 9, 1991), the Republic of Turkey was one of the first states to recognize us as a subject of international law and gave us the helping hand in hard times.

This fact can be proved by the framework treaty on Friendship, Cooperation and Good Neighborly Relations signed in 1992. This very date and the 20-year period after that, we took as the chronological framework of this work, which we think is logical and justified.

The research period at first glance seems to be short, so it is very important to demonstrate and analyze it from today's point of view. The purpose why did we take 2012 as the upper limit of the chronological frame of the thesis was not just entering up the 2 decades. This is the year in the recent history of our country, when a peaceful change of government took place, bringing the domestic and foreign political relations of the country to a new stage of development.

The relations with Turkey has always been and still stays topical. Research of these relations becomes more and more topical at the modern stage, at first, because of our strive to the geopolitical space Turkey is a member of which: of course, we mean the North Atlantic Cooperation Organization (NATO) and cooperation within it and secondly, that the modern Turkey is our strategic ally, which is a new stage in our centuries-old relationship. It has replaced Russia to some extent and, as a member of NATO, has become our ally and greatest trading partner. And third, Turkey, as one of the strongest players in the region, has always had and still has its particular geopolitical interest in the Caucasus as a whole, and Georgia in particular. Realization of these interests was given greater scope after the dissolution of the Soviet Union. Thus, development of relations with Georgia is also interesting in this context. These relations have a great impact on domestic and foreign policy of Georgia, its economic development, energy and regional security and finally, on state development of Georgia. Turkey, together with Georgia, is involved in regional and international energy projects. Georgia is

an important transit country of energy corridor that is why relations between the two countries play a major role in economic, political and strategic development and security of the region.

However, it should be noted that the use of soft power elements by Turkey may be considered as a challenge for these relations, which is quite visible in diplomatic, energy, economic, cultural, ideological-intellectual and other components of relations. This view is further supported by the fact that Turkish officials (President, Prime Minister, Foreign Minister) often remind the international society about the borders of the former Ottoman Empire. Adjara, part of Guria and Samtskhe-Javakheti are also considered in this boundaries.

Goals and objectives of research. The goal of research is to study and present the socio-political and cultural-economic relations of Georgia in 1992-2012, in accordance with the requirements of modern historical science, based on the research and objective analysis of the scientific literature and sources, archival documents and official correspondence, show the dynamics of these relationships. It is impossible to demonstrate the relations of the two decades separately, without taking into account the reality of the 20th century. That is why in the first part of this paper, we focus on Georgian-Turkish relations during the period of Democratic Republic of Georgia, as well as the Soviet period; of course, at the initial stage of these relations, the processes taking place in whole Soviet Union should be taken into account, as well as disintegration of the union and the emergence of conflict zones; the detailed analysis of the treaty of 1992 seems as an important issue for us; the concluding part of the paper deals with Rose Revolution and position of Turkey towards the Russo-Georgian War of 2008 and other socio-economic aspects.

To achieve the mentioned goal, we set out the certain tasks. In particular, we need to find out what Georgian-Turkish socio-political, economic and cultural relations were at different historical stages and in the modern period; how did the dissolution of the Soviet Union affect Georgian-Turkish relations; to what extent is the soft power revealed in these relations, what is its impact and implications on security, socio-political and economic development of Georgia? In a paper qualification we took into account how the mentioned problems are studied, as well as the fact that there is a number of

contentious, less studied issues, that is why we have put all our efforts into a complex analysis of the political, economic, social, cultural relations that influence the changes in Georgian society and the development of the state.

The scientific novelty of the work will be that for the first time in Georgian historical science the political, economic, social, cultural and educational aspects of Georgian-Turkish relations will be fully represented. The possibilities of achieving the desired foreign policy goals by the state in a peaceful way, using the soft power theory, popular in the West, will be analyzed. At the modern stage, conclusions made after study and research of Georgian-Turkish relations will allow us to analyze the beneficial effects and challenges of these relations.

The theoretical-methodological basis of the work is the complex use of the principles and methods developed by modern historical science, such as chronological, historical-comparative, statistical, retrospective, political analysis and others.

While working on the paper, we used Georgian, Russian, English, Turkish documents, the materials of Central State Historical Archive of Georgia and Russia, Central Historical Archive of Adjara, the Fund of Manuscripts of Khariton Akhvlediani Adjara State Museum, National Parliament of Georgia, Batumi State University and Batumi Public Libraries, the monographs of Georgian and foreign authors, memoirs, articles and scientific literature, periodical press, internet resources, etc.

The theoretical and practical importance of the work. The work will be interesting with the recent history of Georgia and Turkey, the dynamics of neighborhood relations, its socio-political and economic aspects, for researchers and students interested in the geopolitics and worldviews of the great states. It can be used when preparing an appropriate educational course at universities. The research results, enclosed bibliographies may be useful when working on bachelor's, master's and other types of scientific research.

A history of studying the issue. The history of Georgian-Turkish relations is the subject of interest of many scholars and accordingly, the bibliography is quite comprehensive. In recent years, articles, monographs

have been published, dissertations have been defended, documents stored in various archives have been published, discussing new important aspects of Georgian-Turkish relations.

From the authors working on the subject of our interest, the most notable is the famous Orientalist, prof. Mikheil Svanidze. Although his writings mainly refer to the relatively earlier period of socio-political order of Turkey, Georgia-Turkey relations, but in his fundamental work - Turkish History, which for the first time fully demonstrates the way of life of our neighboring state in Georgian, the accent is made on relations with Georgia. The numerous papers on the issue of relations between the Democratic Republic of Georgia and Turkey have been published by researcher R. Kavrelishvili. His doctoral dissertation was devoted to the Turkish historiography of Georgian history of 1918-1921. It is noteworthy that Mr. Roin is actively using Ottoman-Turkish sources, contemporary advances in Turkish historiography that along with scientific innovation, adds more attractiveness and plausibility to his publications.

Emzar Pazhava's Monograph – The International Factor in South Caucasian Politics of Turkey is noteworthy for Turkish-Georgian relations (Tbilisi, 2017). The paper deals with defining the place and role of Georgia in Caucasian politics of Turkey. It discusses the dynamics of relations between these countries, the results achieved and the prospects for further development, focusing mainly on political, economic and military relations. Professor E. Makaradze studies the topical issues of modern Turkey, its domestic and foreign policy aspects. His monographs focus on issues such as the dissolution of Soviet system and intensification of the Turkish politics, laicism, turanism, relations with Georgia, framework treaty on Friendship, Cooperation and Good Neighborly Relations of 1992, etc. In his opinion, Georgia is an important partner for Turkey and considers it as the bridge leading to the South Caucasus and Central Asia. E. Makaradze is the author of a lecture course reflecting the last century of Turkish history, giving the helping hand to the students, as well as to other interested parties.

“Near East: Space, People and Politics” (Tbilisi, 2008) of R. Gachechiladze is also noteworthy, in which the author has thoroughly shown the problems of the Middle East region and peoples. One of the chapters is devoted to the Republic of Turkey, the peculiarities of its politics, role and impact on processes ongoing in the region. The book by Dimitri Tsetskhladze – Friend-

ship Continues (2005) is also very important within the terms of Georgian-Turkish cultural and foreign relations, with many other issues interesting for us.

The subject of our research for many years has been the interesting monographs of the Ambassador of Georgia to the Republic of Turkey, T. Lebanidze, focusing on the domestic politics of Turkey and the role of political parties in Turkish political life. The dissertation of the mentioned author is also dedicated to these problems. The stable development of Turkey is in the vital interests of our country, therefore, the analysis of these issues is of great importance in terms of the stages of development of the Georgian-Turkish relations.

At the dawn of independence of Georgia, in the early 1990s, the issues of conception and development of new neighborhood relationships and moving to a qualitatively new stage are interestingly presented in the book by Nodar Komakhidze, the first ambassador of independent Georgia to the Republic of Turkey – “Mezobelo Karisao” (The next door neighbor”) (1994).

Book of Maya Manchkhavili - Turkey at the end of XX century and at the beginning of XXI century is dedicated to presenting the socio-economic processes and political life of Turkey (Tbilisi, 2014). The work also deals with relations of Georgia and Turkey. According to the author, these relationships are diverse, capable of multilateral development and successful.

An interesting guide was published in 2014 under the stamp of TSU publishing house: Foreign Policy of Turkey (1990-2008). It deals with foreign priorities of Turkey, relations with the European Union, the USA, the Middle East and Central Asia.

It is noteworthy that the information about Caucasus is poor there, but it is still interesting from the point of view of tasks, facing the basics of Turkish politics and its foreign policy. Interest in study of Georgian-Turkish relations is also expressed in papers published in Turkish, Russian and European languages.

Of the works published in Turkish, the most noteworthy is the fundamental work of S. Sürmeli – Turkish-Georgian Relations (1918-1921), which contains interesting and noteworthy information for the relationship between the First World War and its subsequent three-year period. These are the years of existence of the Democratic Republic of Georgia, which is discussed in the

first chapter of our dissertation. This 700-page monograph details neighborhood relations from Erzincan talks to Treaties of Moscow and Kars.

The article - Turkish-Georgian relations of the Ataturk Period (2018) by Derya Çini Şimşek deals with relations of that period, interesting for us. The Georgian-Turkish relations are also discussed in the article - Trade relations of Turkey with Georgia and its impact on the Artvin trade (2016) by Münevver Katkat Özçelik. Especially noteworthy is the work of Yelda Demirağ - Turkish-Georgian Relations from Independence to the Rose Revolution. The article deals with the political, military and economic relations between our countries.

From Turkish authors, the most noteworthy is the “Stratejik Derinlik” (“The Strategic Depth”) by Ahmet Davutoğlu. This book, to some extent refers to the important issues of foreign policy and security of Georgia. Its doctrine provided the zero problems with neighbor countries. He considers that, even theoretically, there is no reason for Turkey to have some unresolved problems with its neighboring countries.

One should notice the publication of the collective of authors, Turkey and Eastern Partnership: the Foreign Policy of Turkey towards Post-Soviet Black Sea Neighbors, published in European scientific space. This quite fundamental work deals with issues such as the foreign policy of Turkey at the end of the Cold War, trade-economic, energy, educational and cultural relations of Turkey with its Black Sea neighbors. According to the authors, this regional direction in the foreign policy of Turkey takes one of the top positions.

The fundamental publication of the American Academy: Georgia after Rose Revolution is dedicated to the issues of the statehood and security of Georgia of the post-2003 period.

Some aspects of the problem we are interested in are discussed by the authors: Ali Faik Demir (South Caucasus from the Perspective of Foreign Policy of Turkey), A. Alkan (Black Sea Safety), A. Cecen (Turkey and Eurasia), G. Arshakyan (the main directions of Turkish-Georgian relations in the context of Turkish regional policy at the beginning of XXI century), Erik Davityan (The tripartite military pact between Turkey, Georgia and Azerbaijan), etc.

While working on the dissertation, we had to mention the numerous documents and agreements signed between the two states: the treaties of

Moscow and Kars; the Treaty on Friendship, Cooperation and Good Neighborly Relations between the Republic of Georgia and the Republic of Turkey (1992), etc. It is noteworthy that many international conferences, symposia or seminars have been devoted to the problem of Georgian-Turkish relations both in Georgia and in the Republic of Turkey.

The materials related to research of Georgia-Turkey relations published in the periodic press, district of Batumi and events, taking place in Southwest Georgia are used in the dissertation, as well as to the activities and decisions of the government and the organizations operating here, socio-economic situation of Georgia, political, cultural and economic relations between Georgia and Turkey.

Approbation of the work. The work was successfully approbated in the Department of History, Archeology and Ethnology of BSU on October 9, 2019. A separate part of the paper was published in scientific journals in the form of the articles and was read at an international scientific conference.

Structure of the thesis. The thesis consists of an introduction, 3 chapters, 8 paragraphs and a conclusion. It is attached with a list of sources and scientific literature, as well as with the Treaty on Friendship, Cooperation and Good Neighborly Relations between the Republic of Georgia and the Republic of Turkey and a list of bilateral agreements concluded between the two countries in 1992-2012.

The introduction deals with the relevance of the topic, aims and objectives of the research, theoretical and methodological basis of the thesis, scientific innovation. The contemporary level of study of the subject are also presented in details, emphasizing the importance of individual sources and scientific literature.

Chapter I. At the outset of Georgian-Turkish relations
§ 1. Georgian-Turkish relations during the period of the
Democratic Republic of Georgia

The World War I was in its final phase by 1918. By virtue of paragraph 4 of the Treaty signed in Brest on 3 March, Russia lost influence on the districts of Ardahan, Kars and Batumi. Although not stated in the treaty, these districts were to be transferred to the Ottomans, which, contrary to the will of the local population, began their occupation and the restoration of the Russian-Ottoman state border in 1877. From March 14 to April 5, a trilateral armistice conference was held in Trabzon between the representatives of the Transcaucasus (Chairman A. Chenkeli) and the Ottomans, where it appeared that the main issue for the Ottomans were to recognize the terms of the Brest Armistice by the Transcaucasian authorities. Even it was impossible to stop the attacking military aggression and the Ottomans occupied Batumi on April, though they did not think to stop. On April 15, the Turkish party agreed to continue negotiations, now in occupied Batumi. The Transcaucasian delegation tried to curb the Ottoman aggression by some concessions. At the conference, the Turkish party put forward a draft treaty, in which Georgia was losing all the territories it had regained throughout the 19th century as a result of the Russian-Ottoman wars.

On May 26, Georgia declared independence and on May 28 signed an agreement with Germany, which recognized Georgia as de-facto. There was hope for survival of territorial integrity of the country. The German diplomatic demarche stopped the Ottoman military intervention in Georgia. On June 4, in the Friendship Agreement was signed between Georgia and Turkey, which granted Turkey access to the Akhalkalaki and Akhaltsikhe Okrugs from the Choloki River to Abastumni. It was decided in the political circles of Istanbul to merge the occupied territories directly to the empire by a plebiscite, which was followed by protests both - within the country as well as from the allies of Georgia, including Russia.

Soon after the outbreak of World War I, it was clear that the victory was on the allied side and the inevitable defeat of Germany and its supporters was only a matter of time.

On October 30, 1918, by the Armistice of Mudros, the Ottomans were forced to completely withdraw their troops from the Transcaucasia, and the

region was declared an area of British influence. On December 22, five British cruisers with 15-20 thousand military contingents entered Batumi port. The Major-General Cooke-Collis of Irish origin was appointed on the position of the Governor of Batumi. The Ottoman regime was over.

The Ottomans defeated in the war, indirectly tried to gain some dividends against Georgia and to screw up the situation in his southern part, but in vain.

The majority of Georgian Muslims were in favor of remaining autonomous within Georgia. Their leader was Memed Abashidze. On August 31, 1919, a meeting of Georgian Muslims, led by Memed Abashidze in Batumi, made a decision of remaining within Georgia, with the wide autonomy.

Soon the great opposition of the Sultanate Government appeared within the country, represented by Mustafa Kemal Atatürk, which led the country to the diarchy and then to the declaration of a republican order.

It is noteworthy that the Kemalist Turkey appeared to continue the line of Sultanate government in regard to relations with Georgia. Although Turkey was in the midst of a severe crisis, internal strife, and civil war with imperialist states from the end of 1918 to 1921, it still managed to make claims on the historic provinces of Georgia. Moreover, according to Article 2 of the Turkish National Pact adopted on January 28, 1920 by Mustafa Kemal (the so-called "National Testament"), the new Turkey would include the districts of Old Batumi and Kars within its borders:

Upon the withdrawal of the English troops from Batumi, the government of Ankara sent a protest note to Georgia on 25 July 1920, reminding that Batumi and the Batumi District (Batumi Sanjak) were returned to Turkey by the Treaty of Brest-Litovsk and Batumi. This strained relations.

On September 24, 1920, Turkey began a war with Armenia, which went on to its advantage. Under such circumstances, the Kemalist authorities did not further escalate their relations with Georgia. Atatürk, on the other hand, viewed Georgia as a buffer zone for Russian invasion of Anatolia.

On October 23, 1920, Kazim Bey (Dirich) was sent to Tbilisi as the ambassador of the new government, and Simon Mdivani was appointed as the Ambassador of Georgia to Ankara. In February 1921, Mustafa Kemal received credentials from the Georgian ambassador and arranged a warm meeting for him during which the parties expressed the bilateral wishes to continue friendship and peaceful relations. On February 8, Turkey officially

recognized the independence of Georgia and the diplomatic relations were established.

§ 2. Relations of Georgia and Turkey during the Soviet period

On February 11-12, 1921, large-scale military intervention by the Soviet Russia against the Democratic Republic of Georgia began with the aim of annexing the country and forcing its Sovietization. On February 25, the Georgian government left Tbilisi. On March 4, the Red Army occupied Sokhumi, and on March 10 - Kutaisi. At the same time, Turkey also launched hostilities against Georgia, the troops of which appeared on the outskirts of Batumi on March 11.

Noe Zhordania, the Head of the Government, thought that Turkey would provide military assistance to Georgia in the battle against the Bolsheviks, but in return, the Ankara government demanded concession of the Ardahan and Artvin districts, and conduct of the "nominal" plebiscite in Batumi district. On February 22, Turkey called on Georgia to leave Ardahan and Artvin. The next day Georgia withdrew troops from the region. Noe Zhordania thought that this would eliminate misunderstanding, but the target of Turkey was Batumi. The so-called Chorokhi Grouping was set up to attack Batumi, which obeyed the seventh regiment. At the same time, the Turkish government has diplomatically tried to avoid a possible military confrontation with Russia. The Georgian government also agreed to the occupation of Batumi by Turkey, provided that the Georgian government would have civil governance and sovereign rights over the district. On March 11, the first echelon of Turks entered the city. By March 15, their troops had reached 3,5,000.

It became clear for N. Zhordania that the Turks were not going to help the Democratic Republic of Georgia and engage in war against Russia, so he decided to hold talks with representatives of Soviet Russia to maintain Batumi. In Kutaisi, an agreement was reached on immediate cease of the hostilities. The democratic government allowed the troops of the Revolutionary Committee to enter the district of Batumi.

In such situation, the Treaty of Friendship and Brotherhood of Russia and Turkey was signed on March 16, resolving the issue of Batumi in favor of Georgia.

On March 17, a Bolshevik Revolutionary Committee was formed headed by S. Kavtaradze. The Reds began to bring military units into the city by train, but they were not enough to liberate the city. However, the Revolutionary Committee, as the official structure, did not want open confrontation with Turks, that's is why the battle for the liberation of Batumi from the Turks was led by the army, remaining in Batumi of the Democratic Georgia and its Commander, G. Mazniashvili.

After the bloody battles of March 18-19, the Georgians won, on March 20 the Turks decided to leave the city. 84 Georgians were killed in the operation to liberate Batumi. It was with their self-sacrifice that Georgia was able to maintain Batumi.

The provisions, drawn up in Moscow on March 16, 1921 were reflected in a document signed in Kars later, on October 13, 1921. In fact, the issue related to bordering of Transcaucasian republics with Turkey, without asking the heads of these republics, was decided in Moscow at first and the Soviet Azerbaijan, Soviet Armenia and Soviet Georgia confirmed the compromise between the two empires with signatures of their representatives in Kars.

The Soviet Socialist Republic of Georgia has not been formally existing independently for a long time. It has been in the Union of Soviet Socialist Republics since 1922 and the relations with neighboring states (including Turkey) before breaking the union should be evaluated in this regard. Accordingly, the problem of our interest should be discussed in the context of the USSR-Turkey relationship.

Creation of the Soviet Union banished Turkey from this region for many decades, and since 1952, after accession of Turkey in NATO, the iron curtain fell at the border and the contacts diminished.

At the end of World War II, the Soviet Union, as a winner state, made territorial claims against Turkey - to restore the border between the USSR and Turkey by 1878, provided the districts of Kars, Ardahan and Artvin, lost in 1921, to be returned to Armenia and Georgia that would become basis for signing a new Treaty of Friendship with Turkey.

The territorial issue has been actively discussed in the Georgian and Armenian society during this period. On December 14, 1945 the newspaper

article “On our legal claims to Turkey” by Simon Janashia and Niko Berdzenishvili was published in the newspaper “Communist”. This publication was followed by articles by Arnold Chikobava, David Zavriev, Ekvtime Taikashvili and others.

In parallel, the world diplomat actively took action against the Soviet Union. America devised a plan for the atomic attack on USSR, which led the USSR leaders to abandon their territorial claims.

Soon after the death of Stalin, a relevant note was sent to Ankara. Hereby, Georgia lost the chance to return Tao-Klarjeti, as well as Göle-Ardahan and Lazet-Chaneti.

Chapter II. Political situation and socio-economic relations between Georgia and Turkey in the post-Soviet period

§ 1. The geopolitical interests of Turkey after dissolution of the Soviet Union

At the end of 70's and of the beginning of 80's of XX century, the crisis of the Soviet system had become all-embracing. The level of industry has fallen, and the situation in agriculture has been deplorable. The Soviet farms could no longer supply the country. Transport stopped working. The urban farming could no longer function normally. The prices of products increased, which led population to difficult situation. The Soviet authorities continued to oppress the non-Russian people.

Mikhail Gorbachev and his supporters, who came to power of the USSR in 1985 began the so-called transformation policy that affected all fields of life, but it did not bear the fruits that its supporters and activists expected.

On December 26, 1991, the Supreme Soviet of the Soviet Union adopted the declaration on dissolution of the Soviet Union, which was preceded by the decision to create the Commonwealth of Independent States (CIS) two weeks before, signed by the Russian, Ukrainian and Belarussian leaders in the Belavezha Forest near Brest.

After dissolution of the Soviet Union, the balance of power at the regional and world levels changed. The so-called Cold War ended with the Soviet Union – the confrontation between East and West. This has given the Republic of Turkey new opportunities, one of the main goals of which was

to attain a leadership role in the South Caucasus region and increase its influence. Dissolution of the Soviet Union allowed Ankara to change its traditional foreign policy behavior and form new strategic orientations. It began emphasized demonstration of its ethnic, historical and cultural connection with the post-Soviet southern states.

Of course, the interest in cooperation was mutual. Interest of Georgia towards Turkey was conditioned by the fact that the latter is a member of NATO and was considered as the kind of bridge along this way, but Turkey had the far-reaching and global plans, for which it was actively using the so-called "soft power" policy that gained the complete image at the beginning of XXI century.

The first use of the term "Soft Power" in science is connected with the Professor of Harvard University, Joseph Nye. This is an opportunity to reach your goal through attraction, not through the force. Consequently, the political, economic, social, cultural, and other means were given priority to pressure and achieve the goals.

Nongovernmental institutions, where serious financial resources are mobilized, play an important role in soft power policy. We may consider the factor of religion in the same direction. Religion is also one of the components of the great chain engaged in the creation of public opinion. We can say that the characteristics of soft power policy are found in everyday life, the successful work of which is detrimental to national security.

Turkish soft power plays a special role for its geographical location, which links Southeast Europe and Southwest Asia with each other. Turkey has a multilateral business relationship with neighboring states for realization of soft power. It actively uses the political, diplomatic, economic, cultural and other means for implementation of its interests.

Turkey is continuously negotiating with the countries of the region and proposes to develop a strategic partnership, to open language and culture centers and organizations, establish international universities and schools in the region.

The strategy "zero problems with neighbors" is the basis for the Turkish soft power policy in Caucasus. Turkey often comes up with the idea that neighboring states should be maximally involved in regional and international projects, to foster closer relations and develop strategic partnerships. The

influence of Turkey is also increasing as it is a guarantor of security in the region of South Caucasus as a NATO member state.

In the post-Soviet countries, "soft power" is manifested in its cultural expansion, in high quality Turkish soap operas, in the opening of educational institutions, including universities, the graduates of which express a sense of loyalty towards the foreign country. Such schools were opened in Georgia too, in 1990s.

One of the contributors to soft power is lobbying, which implies influence on high-ranking legislative and state officials, further enhancing its ability to use it for intelligence purposes. One of the preconditions for lobbying groups and strengthening of lobbying influence, which actually creates and enhances the interest groups of different states.

The politics of soft power are in some way correlated with the ideology of Neo-Ottomanism (Neo-Osmanism) the primary purpose of which is to spread the field of influence. In the last decade of XX century, the coherent transformation of Pan-Turkism in neo-Pan-Turkism is remarkable.

The difference between these two ideological orientations is that the neo-Pan-Turkism is considered by Turkey as an instrument for bringing Turkish-speaking populations of Central Asia, Russia and the Caucasus into their space, whereas Neo-Ottomanism is a peculiar ideological basis of a poly-cultural society that includes the non-Turkish societies.

§ 2. The framework treaty on Friendship and Cooperation between Georgia and Turkey of 1992

Various initiatives for cooperation and regional integration have been included in the agenda by the Turkish leaders since 90s of XX century, the most notable of which was the initiative of the President Turgut Özal to set up the Black Sea Economic Cooperation (BSEC). The purpose of this organization is to establish the stability and peace in the region bypassing economic issues.

Along with the above mentioned, in terms of bilateral relations, the framework treaty signed with the Republic of Turkey in 1992 was the most important for Georgia. The Republic of Turkey was one of the first countries to officially recognize the independence of Georgia on December 16, 1991,

a week before the Tbilisi Civil War. The diplomatic relations were established on May 21, 1992.

During the first official visit of Hikmet Çetin, the Minister of Foreign Affairs of Turkey and Eduard Shevardnadze, the Chairman of the State Council of the Republic of Georgia since the dissolution of Soviet Union, the political, economic and cultural issues of mutual interest were discussed. The logical continuation of this meeting of high-level delegation to Tbilisi. At the end of July 1992, an official delegation of the Turkish government headed by Prime Minister Süleyman Demirel arrived in Georgia.

In his speech, Demirel: "Turkey will always be next to its neighbor. We have one border, one sea, one interest. Our path is the path of close political, economic, cultural cooperation". Eduard Shevardnadze focused on the fact that after gaining the Independence, such a high-level visit is important for Georgia. Noting the growing role of Turkey, he said that Turkey is a great state with its intellectual potential and especially with its great future.

The issues of political, economic and cultural importance for both parties were discussed during talks. On July 30, the Treaty on Friendship, Cooperation and Good Neighborly Relations was signed between Georgia and Turkey, which became the legal basis for relations between the two countries.

The treaty consists of fifteen articles. According to the principle included in it, the relationship between the two states was to be formed on the basis of new principles of international relations. The treaty is preceded by a preamble stating that the Republic of Georgia and the Republic of Turkey will respect the sovereign status of each other and rely on independence, territorial integrity, inviolability of frontiers and the principles of non-intervention in the affairs of one another. The states will comply with the agreements signed between them, beginning with the Treaty of Kars of October 13, 1921. However, it also states that the Parties will comply with the provisions of this Agreement in the light of their laws, existing practices and their international obligations. Accordingly, the legislation of our country and current practice do not form the basis for a new interpretation of certain articles of the treaty.

The treaty sets out in detail the principles on which cooperation should be built. The parties agreed to develop and expand their relations in the fields of politics, economics, trade, scientific technical, agriculture, science,

transport, culture, information, tourism, sports and other fields. The treaty also sets forth the cooperation between the parliaments of the two countries, exchange of governmental and other delegations, establishment of personal contacts, development of direct cooperation in the field of culture and art.

The treaty was concluded for ten years. It shall continue for a further five years unless either party notifies the other party on termination three months prior the expiry date.

Six important documents were signed except the mentioned treaty: "Agreement on Cooperation in the Fields of Education, Science, Culture and Sports"; "Agreement on Trade and Economic Cooperation"; "Agreement on Mutual Incentives and Protection of Investments"; "Agreement on Air Traffic"; "Agreement on International Transportation" and "Maritime Agreement".

On September 28, 1992, the Grand National Assembly of Turkey decided to ratify the treaty of relations between the Republic of Georgia and the Republic of Turkey. The similar resolution was adopted by the Parliament of Georgia on 25 March, 1993.

A new stage of Turkish-Georgian relations began after signing the treaty, about which an Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Georgia in the Republic of Turkey wrote: "The relations of Georgia and Turkey have great prospects. Georgia is an important country in the region with its geopolitical and strategic location and can play the role of a bridge between West and East, North and South. "

By recognition of the Independence of Georgia in December, 1991 and the treaty on Friendship, Cooperation and Good Neighborly Relations signed on July 30, 1992 began to grow into a strategic partnership.

§ 3. The socio-economic and cultural relations of Georgia and Turkey in 90s

Since the 1990s, Georgia, like almost post-communist states embarked on a previously unknown path of economic reform. Unfortunately, for Georgia, unlike other countries, this process was particularly difficult, not just for economic reasons, but primarily because of non-economic factors. Georgia has endured the patriotic, as well as the civil wars, extreme aggravation of criminogenic situation, energy and transport blockades, revolution, etc.

As for Turkey, in light of the complicated Armenian-Azerbaijani and Armenian-Turkish relations, Georgia is its only corridor, which links Turkey with the most important partner in the Caucasus - Azerbaijan and the Turkish-speaking countries of Central Asia. That is to say, within the terms of blocked Armenia, it is the shortest way for Turkey to access Caspian energy resources. Furthermore, according to Turkish geopolitical logic, Georgia should become a buffer zone between Turkey and Russia. From an economic point of view, Georgia is also interesting for Turkey as a small but stable market for its own products. For its part, Georgia considered Turkey as a counterbalance to Russia and a "window of Europe".

Since the 1990s, Turkey has positioned itself as a Eurasian country with growing geopolitical interests. It actively pursues a foreign policy course aimed at strengthening regional positions. Neighborhood with countries, three-quarters of the oil and gas resources of world are located, gains additional hue to its policy.

The large number of diasporas of the Caucasian peoples in Turkey greatly influences the policy of Ankara towards Transcaucasian countries. According to some data, their number is estimated at 7 million. The representatives of this diaspora include politicians, businessmen, parliamentarians, journalists and even Turkish army officers. Ankara is trying to use them to increase its influence in the Caucasus. Turkey was objectively interested in maintaining tensions in the North Caucasus, especially in Chechnya, as this factor was the basis for the additional argument in favor of Baku-Ceyhan pipeline construction bypassing Russia.

In the mid-1990s, Turkey allocated 1 billion USD to the countries of Transcaucasia and Central Asia. Of course, in the Transcaucasia, priority was given to Azerbaijan by Ankara. The first years of relations with Georgia were relatively passive, due to the fact that Turkey was interested in getting into closer relations with Azerbaijan and Central Asian countries, while in its relations with Georgia, Turkey was interested in its stability as a corridor. Since the mid-1990s, the Georgian-Turkish relations have developed rapidly, prompted by Georgia joining CIS. This would potentially strengthen Russia in the region and call into question the possibility of implementing a "Turkish model" in Turkish-speaking states.

The Turkish-Georgian relations entered a more active phase after 1996, what is connected with the name of Süleyman Demirel. This further facili-

tated trade between the parties, which had already a substantial character in 1990s and Turkey became the main trading partner of Georgia with up to 20 percent of total trade in 1995. In 1990s, its share in total foreign turnover remained 15 percent for the following decades, twice more than the trading share with second largest trading partner of Georgia - Ukraine.

It is very important factor that Georgia has gained a priority for Turkey in implementation of the energy projects of the region. Yet in 1999, a decision was made at OSCE Istanbul Summit to involve Georgia in major projects as a transit country. During the official visit to Georgia in 1998, M. Ilmaz, the Prime Minister talked about importance of Georgia in foreign policy of Turkey, noting that Georgia is a state with which Turkey has common interests and that Turkey is ready to cooperate with Georgia in all fields.

The trade turnover of Turkey with Georgia increased by several times in the 1990s and exceeded the share of Russia here. Forty-five Turkish food industry firms operated in Georgia in the fields of communications, transport, construction, etc. in Georgia from the 1990s to 2000, the military-technical and the military-political cooperation with Turkey is particularly intensified, which is reflected in material and technical assistance, training of human resources, etc.

In this regard, the reform of the United Military Academy of Georgia is remarkable, participation of Georgian platoon in Turkish peacekeeping battalion in Kosovo, as well as the grant program of Turkey for Georgia in the military field and its support on the way to Euro-Atlantic integration, etc.

On the basis of the agreement of 1999, Ankara allocated 1.125 million USD for Georgia with the help of Turkish specialists for the reconstruction of a military airfield in Marneuli. The Turkish party handed over the military cutters to Georgia to control Georgian borders. With the help of Turkish instructors a special military brigade of Kojori was trained, some military bases were repaired and equipped with the latest equipment. Another initiative of the economic nature of the Turkish authorities to set up the Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA), by which Turkey actually paved the way for Turkish businessmen and private sector representatives to make small and large investments in the post-Soviet space.

Although Turkey recognizes the territorial integrity of Georgia, but still maintains close ties with Abkhazia. This fact clearly indicates that Turkey is

making every effort to pursue its own interests and to expand its influence in the region. Turkey, at the non-governmental level, is closely cooperating with the de facto authorities of Abkhazia both at the economic and public levels. The fact that there are also varied ties between Turkey and the separatist region of Abkhazia, casts a shadow over relations between Georgia and Turkey.

Chapter III. Georgian relations at the current stage. (2003-2012)

§ 1. Rose Revolution and the new phase in relations with Turkey

Changes in the foreign policy of Turkey have been taking place since 2002, prompting a change of government. “The Justice and Development Party” comes to power. The foreign strategy of this political force was determined by Recep Tayyip Erdoğan, the President and Ahmet Davutoğlu, the Prime Minister. They consider Turkey as a major independent force with its own geostrategic interests. The goal of the foreign policy of the Republic of Turkey has been to create the circle of friendly states within the perimeter of its borders.

This new policy implies bringing the historical and cultural similarities of the countries, the Ottoman heritage, to the forefront. His opposers, whether inside or outside the country, called this policy Neo-Ottomanism. During this period, Turkey continues to maintain close friendly and economic relations with neighboring states, except Armenia.

If previously the South Caucasus was associated with problems, everyone tried to keep off which, then, in line with plans of Ahmet Davutoğlu, the Prime Minister of that period, Ankara offered a strategy for resolving the problems instead of seeing them.

The Turkish-Georgian relations entered a new phase after the new political force, headed by Mikheil Saakashvili came to power in November 2003 after the Rose Revolution. Turkey was one of the first states to express its readiness to cooperate with the new government. Georgia has already begun to rid itself of Russian influence, drawing closer to the West and Turkey, which it considers the representative of West in the region. M. Saakashvili estimated this situation as follows: Previously, Russia was a window into the world for us. Now this window is Turkey. Especially from

this period, it seems that political relations have reached a level of strategic partnership.

It is interesting that in the National Security Concept of Georgia of 2005, Turkey is referred to as a "central regional partner", while in the version of 2011 of the same conception, this wording was changed to "the main partner Georgia in the region."

On May 22, 2004, the President of Georgia paid an official visit to Ankara. Saakashvili focused on the need to maintain and deepen the existing relationship. This was followed by the return visit of the Prime Minister Erdoğan in August of the same year. The Georgian-Turkish relations have entered a new active phase.

In March 2006, Turkish President Ahmet Necdet Sezer paid a visit to Georgia, who reiterated on the need for close cooperation between the two countries.

In recent years, Turkey has been the main trading partner of Georgia. The trade turnover amounted to 300 million USD by 2004, while the Turkish capital invested here consisted of 100 million USD. One of the reasons for this is the purchase of the desired products in Turkey at a favorable price and its trouble-free transportation. Turkey mainly imports construction materials from Georgia due to the demand of the domestic market, followed by the paper products, home appliances, clothing and other products.

In 90s, as well as at the beginning of new century, the black metal, ferroalloy, automobiles and knitwear were exported from Georgia. Since 2012 wheat exports have also started. One of the examples of close cooperation is the abolition of the visa regime between the two countries on February 10, 2006. Since 2012, the citizens of both countries do not even need an international passport to cross the common border; an ID card is enough for it. Moreover, Georgia signed a free trade agreement with Turkey in 2007.

The total value of annual imports from Turkey has been higher since 2007 than the total value of goods and services imported from Russia. Currently, the economic impact of Turkey on Adjara is significant, most of Turkish investments come on this very region, mainly in small and medium-sized enterprises. Except for its geographical proximity to Turkey, Turkish companies are attracted by the expectation that Batumi will become an international tourist center.

Moreover, Turkey is also trying to strengthen its political position. After revising the foreign policy of Turkey towards the South Caucasus and change of its approaches towards the region, Turkey has been demonstrating its power in the South Caucasus. In this regard, the Turkish diplomacy has been actively working for the last two decades. Ankara has offered the South Caucasus states and the international community two models for resolving regional security issues. However, the Stability Pact for the Caucasus nor the Security Platform of the Caucasus failed to become the subject of real discussion as Russia differently understands the security in South Caucasus and at the same time, its sphere of interest does not include increasing the influence of other forces in the region.

Despite the political-economic relations that the Ankara government has with South Caucasus, the relations of Turkey with countries of the region are still different. The relations with Georgia and Azerbaijan are relatively clear and interconnected. Turkish Government recognizes Georgia and Azerbaijan as young partner states, by establishing and improving relations with these countries, Turkey will manage to achieve its goal and become the energy transceiver for the European countries.

These relationships will also ensure the growth of Turkish capital in other sectors in Georgia and Azerbaijan and create an additional market for services.

§ 2. The Russo-Georgian War of 2008 and the position of Turkey

In the twentieth century, the world was accustomed that the Caucasus and Central Asia were under the influence of the Soviet Union, but with dissolution of USSR, the West and especially the United States are trying to become the major player in the region. One of the main goals is to supply oil bypassing Russia and prevent Moscow from regaining control of the region. In solving this problem, Georgia was considered as the most acceptable, West-oriented country, via which the vast oil resources of the region would be safely transported.

The Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline was completed in 2005 to transport oil through Georgia, which should be considered a success of US policy. The pipeline provided diversification of energy resources, which was of particular importance due to the instability of the Middle East region.

In terms of energy independence, Georgia is an important link for the EU. It is through its territory that oil and gas pipelines can supply energy from the Caspian region bypassing Russia. In other words, if Georgia could maintain the territorial integrity, it would become a country able to reduce the energy dependence of West on Russia. However, after the 2008 war, it became clear that this project was not safe. The escalation of the conflict of so-called South Ossetia and recognition of independence of South Ossetia by Russia have called into question the stability of the region.

The solution here was to freeze the conflict. That is why the West has begun serious talks with Russia on enlargement of NATO. The US had to suspend its decision to deploy the antimissile systems in Eastern Europe, while Saakashvili had to stop the rhetoric as if Georgia is already a member of the North Atlantic Treaty Organization. Moscow had to adapt to the status quo in the Caucasus despite recognition of independence of South Ossetia and Abkhazia. Turkey cannot consider this conflict solely as a confrontation between Georgia, so-called South Ossetia and Russia.

Russia is at the epicenter of this confrontation. Turkey, due to its strategic interests, supports the territorial integrity of Georgia on principle. However, the peoples resettled from the North Caucasus living in the Turkish territory are distinguished by their sympathy for the Ossetians. But Ankara is interested in deepening strategic relations with Moscow. In this situation, it is hard to imagine that Turkey would openly support any party.

During the conflict, Ankara took a passive stance, unless humanitarian measures are taken into account. On August 11-12, the Prime Minister, Recep Tayyip Erdoğan and the President, Abdullah Gül made a statement (Erdoğan arrived in Moscow on August 13 and in Tbilisi on August 14, a day after the visit of French President, Sarkozy).

In case of Turkey, as Recep Tayyip Erdoğan, the Prime Minister of the country stated, the Russo-Georgian war is dangerous, as Turkey is the direct neighbor of Georgia. That is why Erdoğan urged the Russian and Georgian leaders to stop hostilities in Georgia. It is noteworthy, that a telephone conversation has taken place between Abdullah Gül, the President of Turkey and Dmitry Medvedev, the Russian President of that period and discussed the need of taking measures that would guarantee peace and security in the region.

§ 3. The socio-economic and cultural aspects of Georgian-Turkish relations in 2000s

As it was mentioned above, relations of Turkey with Georgia have been developing particularly rapidly since the Justice and Development Party came to power in 2002. Using the economic, political, cultural tools of the "soft power", Turkey actively entered Georgia and has a significant influence on it.

The main directions of the "soft power" policy of Turkey include economic and cultural cooperation, popularization of Turkish language and cooperation in the field of education and science. Implementation of this policy in Georgia, to some extent, was facilitated by the foreign policy of our country since the Rose Revolution, when Mikheil Saakashvili came to power and declared relations with Turkey as one of the priorities of foreign policy of the country. The political processes within the two countries have brought them closer together. These relations were further strengthened after the opening of the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline (July 2006) and the Baku-Tbilisi-Erzurum gas pipeline (March 2007), as well as the exploitation of the Baku-Tbilisi-Kars railway project.

Implementation of energy projects take an important place in Turkish-Georgian relations of which the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) project is the most significant from the geopolitical and economic point of view.

The project has a major impact on Turkish-Georgian relations and takes the special place in Turkish foreign policy. Since beginning of 1990s, the Turkish government has made every effort to supply the world market with oil of Caspian region via the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline through Turkey. Laying the groundwork for the project was vital for Georgia due to the fact that the country was in a difficult socio-economic situation after dissolution of Soviet Union and the project allowed to improve this situation.

The length of the pipeline is 1760 kilometers. The length of the pipeline in Azerbaijan is 442 kilometers, in Georgia 248 kilometers and 1070 kilometers in Turkey. The Turkish government has made great effort to implement the Baku-Ceyhan project. Implementation of this project implies in itself leaving Russia out of running, which, in 1990s, had a major influence on the Caucasus and Caspian Sea and represented the main controlling state. Therefore, implementation of this project was unacceptable for Russia, as it

would be followed by appearance of other states in Caucasus, Central Asia and Caspian region.

For carrying out the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline project “The Ankara Declaration” was signed by Süleyman Demirel - the President of Turkey, Heydar Aliyev - the President of Azerbaijan, Eduard Shevardnadze - the President of Georgia, Nursultan Nazarbayev - the President of Kazakhstan and Islam Karimov – the President of Uzbekistan on October 29, 1998. At the Istanbul Summit in November 1999, the Turkish government signed the guarantee agreement, undertaking an obligation to pay the prime cost for competitiveness of the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline from the commercial point of view, if it exceeded 2.7 billion USD. This agreement also provided for the completion of BTC pipeline construction in four and a half years.

Construction of one of the longest BTC pipelines in the world was launched on September 18, 2002 in Baku and was put into operation on May 25, 2005, when the section of Azerbaijan was opened. The section on the territory of Georgia was opened on October 12, 2005. The pipeline became fully operational in 2006. At about 4 billion USD was spent for construction of the pipeline.

The Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline is not the energy project of only economic, but also of geopolitical importance. This is the first project implemented in the region without participation of Russia. The project changed the geopolitical balance in the South Caucasus. BTC was considered by the Georgian side as a vital project for our country. Georgia was becoming one of the key links of the significant chain that would ensure delivery of oil from the Caspian Sea to Europe from Turkey, via Georgia and what is most important, bypassing Russia.

Political, trade and economic relations between Turkey and Georgia have been developing successfully since the 1990s. The most exported products to Turkey were electricity, metals, fertilizers, clothing, fish and automobiles; while the most imported products from Turkey were metals, pharmaceuticals, furniture, paper, cables, etc.

By 2011, Turkey had the largest share in the import of Georgia – more than 18%, while the share of Russia consisted of 5,5%, 8,6% of Azerbaijan, 10% of Ukraine. Turkey was taking the leading place between countries exporting from Georgia.

Except for economic and trade relations, there have been and are close ties between Turkey and Georgia in the fields of education and culture, which have been particularly developed in the last two decades.

The cultural and scientific relations have deepened since Turkish-Georgian relations were restored at the state level. The students, scientists, doctoral students have been sent to Turkish and Georgian universities. Exchange of the art masters, as well as amateur artistic collectives became of the systematic nature. Any Georgian citizen, whose education is funded by the Republic of Turkey, can receive education at higher education institutions of Turkey. The field of education and culture serve to bring the nations closer and help them to deepen their relations, as well as bring people together. Therefore, this relation, which began in the late 90s, has become one of the good opportunities for Georgian and Turkish people to come together in an "informal" environment. These relationships are getting deeper by the day.

CONCLUSION:

- At the dawn of proclamation of a Democratic Republic of Georgia, Georgian-Turkish relations failed to develop within neighborly frames. According to the Treaty of Brest, the Ottomans occupied Southwest Georgia, Batumi District in April 1918. Unfortunately, no compromise was reached at the Trabzon and Batumi conferences.

- One of the first states (after Germany) to recognize the independence of Georgia, was Turkey. This was practically at the expense of concession of Batumi, but this ultimately did not save the country from Soviet occupation.

- On the basis of the results of so-called "referendum" held in July 1918, the Sultan's government declared Ardahan and Batumi united with Ossetia, but it was recognized not only by Georgia, but by no other state, including Germany, the ally of Turkey as it was conducted under illegal and violent conditions. In 1919, the Turkish authorities attempted to disrupt the situation by establishing a so-called "Republic of Kars" in the south of Georgia, but this attempt ended in failure. During this period, Turkey itself faced a great challenge - the threat of fragmentation of the country, which, in the early 20s, with the efforts of Mustafa Kemal, was overcome by Turkey.

- In February 1921, Kemalist Turkey recognized Georgia within its borders, but this new neighborhood-friendly relationship did not last as long as the country became a victim of Bolshevik aggression within a few weeks.

- In March 1921, Batumi again faced the threat of Turkish separation from Georgia. However, due to the great opposition of the Georgian people and the agreement reached in Moscow, this attempt, fortunately, failed.

- On March 16, 1921, a treaty was signed between Russia and Turkey in Moscow, which outlined the key provisions reflected in a document signed in Kars on October 13, 1921. In fact, the issue related to bordering of Transcaucasian republics with Turkey, without asking the heads of these republics, was decided in Moscow at first and the Soviet Azerbaijan, Soviet Armenia and Soviet Georgia confirmed the compromise between the two empires with signatures of their representatives in Kars. An unrecognized Bolshevik Russia signed a treaty with unrecognized Kemalist Turkey in Moscow on territories (by the way) that did not formally belong to them. In Kars, the terms of Moscow Treaty was confirmed by representatives of the Soviet Georgian government, who did not express the will of the Georgian people and came to power several months earlier, supported by the foreign power, through military aggression.

- Since 1922 Georgia has been one of the allies of the Soviet Union, accordingly, Georgian-Turkish relations are discussed in the context of USSR-Turkey relations. In the post-World War II period, the major problems in the relations between the two countries, along with the straits, were conflicts with the issue of historical territories of Georgia and Armenia. Since December 1945, the Georgian side has also been actively involved in the campaign for the return of lands, seized by Turkey. The Soviet Union made claims against Turkey, which gradually became the ground for the first confrontation between the West and the East. World diplomacy was actively launched against the Soviet Union. Finally, on May 30, 1953, the USSR was forced to formally abandon the territorial claims of the Soviet Union towards Turkey and refuse gaining of these lands. By this, Georgia finally lost the chance to return Tao-Klarjeti, as well as Göle-Ardahan and Lazet-Chaneti.

- The Republic of Turkey managed to fundamentally change the ethnic and demographic picture of these provinces during almost the entire second half of the 20th century. Most Georgians were exiled to the Turkish provinces, which was a great tragedy for our nation.

- Turkey was one of the first states to recognize the independence of Georgia, the Turkish authorities at that time sought to take steps to intensively develop the political-economic relations between Georgia and Turkey. Neighboring Turkey has played a positive role for Georgia in a difficult economic and financial situation. Under these conditions, Georgia was in dire need of new partners and capabilities, providing food and basic consumer goods. Such support immediately emerged from Turkey, which became the leading export partners and investors of Georgia for several years one.

- If the Ottoman Empire had historically used the "hard force" to preserve Georgia, since 90s and especially, from the beginning of XXI century, it has chosen a "soft power" policy. Despite a number of positive moments in the relations between the two states, the activation of the Turkish soft power is associated with certain threats and poses a number of challenges for Georgia.

- In post-Soviet countries, including in Georgia, the Turkish "soft power" is demonstrated in its economic, cultural, educational expansion – in high quality soap operas, educational institutions, including universities, the sense of loyalty towards the foreign country.

- According to Georgian and foreign authors, the use of soft power today is an important part of Turkish neighborhood policy in order to influence the countries of the region. In its turn, lobbyism the constituent part of the soft power, which is actively used in political, economic, cultural, military, educational fields and is manifested in various forms.

- One of the targets of soft power policy is economic relations and penetration into the national market, influence and conquer of the market. Consequently, such influx of Turkish companies into Georgia may be conditioned by the Turkish influence, which is explained by the influence on Georgian officials and decision-makers.

- Its relations with Abkhazia can also be seen as a manifestation of Turkish soft power policy. Turkey recognizes the territorial integrity Georgia, but closely cooperates with the de facto authorities of Abkhazia at the economic and social level. There are more ethnic Abkhazians living in Turkey today than in Abkhazia itself. Consequently, it is fertile ground for action. Abkhazian diaspora groups of Turkey serve as lobbying organizations of the Turkish government and they can be used in different directions –

Turkish governmental circles, informal, communication, economic, cultural, etc.

- After dissolution of Soviet Union, the new phase of Georgian-Turkish relations began. On July 30, 1992, Eduard Shevardnadze, the President of Georgia and Süleyman Demirel, the Prime Minister of Turkey signed agreement, the preamble of which envisaged the following: "The Parties declare to abide the treaties and agreements signed between them, beginning from the Treaty of Kars of October 13, 1921.

- Turkey has somehow replaced Russia and, as a NATO member, has become the strategic ally and the largest trading partner of Georgia. Today the Turkish private sector is the largest investor in the Georgian economy. There is a free trade regime between the countries. There is a simplified way of traveling for citizens of both countries. Turkey, together with Georgia, is involved in regional and international energy projects and is an important transit country of the corridor, that is why the relations between the two countries play a major role in the economic, political and strategic development and security of the region. Since the mid-1990s, the Georgian-Turkish relations have developed rapidly, prompted by Georgia joining. This would potentially strengthen Russia in the region and call into question the possibility of implementing a "Turkish model" in Turkish-speaking states. But decisive was that factor that was given the priority by Turkey in implementation of the energy projects of the region. Yet in 1999, a decision was made at OSCE Istanbul Summit to involve Georgia in major projects as a transit country. The goal of Turkey was to strengthen its influence over the country.

- Relations in the field of education take an important place in relationship of two countries. The people develop different values, sympathies, and positive attitudes through education. This situation creates the leverage of impact. At first, it affects the younger generation, which is the active phase of socialization in human life, when the personality of person is formed and contributes to the creation of public opinion.

- The cultural aspects of the relations between the two countries are also very important. In this direction, different values are brought to the forefront and popularized. There are many Turkish traditional and cultural events taking place in Georgia (cultural-historical festivals, literary exhibitions, traditional events, holidays, culinary, etc.), which are being popula-

rized very successfully. In this regard, the intensity of showing the Turkish soap operas and films is

particularly noteworthy. These films portray Turkish identity from the best side, after watching it is hard not to be fascinated by Turkish history, culture or tradition.

- The influence of soft power can be mitigated by controlling and analyzing the process, making deliberate changes to legislation, collecting operational, analytical data by the intelligence service, analyzing them and preventing possible threats, involving representatives of various fields of science in the process.

- The state must support the Georgian diasporas; identify their problems, making youth interested and their engagement in the activities of diaspora.

- The citizens of Georgia residing in regions with ethnic and religious diversity should be provided with:

- Improvement of economic situation;
- Further development of agriculture;
- Creation of jobs and reduction of unemployment, potentially reducing labor migration;
- Improvement of the level of education, ensure knowledge of state language;
- Popularization of Georgian language, culture, history, etc .;
- Stimulation and support of the youth;
- State support and material incentives for multi-children families to solve the demographic problems of Georgia;
- Improvement of the quality of health care.

**Jemal Beridze's
Published Scientific Articles:**

1. Issue of the Territories of Georgia at the Trabzon and Batumi Conferences, Col.: Batumi Past and Present, VIII, Bat., 2017.
2. Beridze J., Turkey in Geopotics of the Cauvasus during 1990s, Science Review, 6(13), July, vol. 2, Warsaw, 2018.
3. The Emergence of Political Parties in pre-Republican Turkey, STU Scientific Proceedings, "Education", No. 3 (26), Tb, 2019.
1. The first Turkish Parties in the late 19th and Early 20th Centuries, The Oriental Herald, 2, BSU Department of Oriental Studies, Bat., 2019 (To be printed).

Conference Participation:

1. Issue of the Territories of Georgia at the Trabzon and Batumi Conferences, Proceedings of the International Scientific Conference - Batumi Past and Present, September 1-2, 2017, Batumi.
2. Turkey in Geopotics of the Cauvasus during 1990s, III International Scientific and Practical Conference "Social and Economic Aspects of Education in Modern Society", June, 18, 2018, Warsaw, Poland.

